

Riksintresse för kulturmiljövården

En kritisk utvärdering av riksintresseinstrumentets
tillämpning i egnahemsområdet Pungpinan,
med området Tallkrogen som referens

Jonas Karlsson

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program

15 hp

Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2009:29

Riksintresse för kulturmiljövården
En kritisk utvärdering av riksintresseinstrumentets tillämpning i
egnahemsområdet Pungpinan, med området Tallkrogen som referens

Jonas Karlsson

Handledare: Ulrich Lange

Kandidatuppsats, 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program
Lå 2008/09

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7864700
Fax +46 31 786 47 03

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2009

By: Jonas Karlsson
Mentor: Ulrich Lange

Areas of national heritage – a critical evaluation of areas of national heritage as an instrument for conservation in the private house area Pungpinan with the area Tallkrogen as a reference

ABSTRACT

The subject for this essay is areas of national heritage and the usefulness they possess as an instrument for conservation. The role of this juridical instrument in local governmental planning has been questioned during the last years and has grown into an issue for national debate in Sweden.

To be able to say something about the usefulness of the national heritage areas I have compared the two private house areas Pungpinan and Tallkrogen in the south of Stockholm. One of them is an area of national heritage and the other one is not. The comparison includes an inventory of how well-kept the areas are in terms of the cultural value specified in available descriptions, an examination of the control documents used by the local government in the process of physical planning and an analysis of issues concerning conservation in the building permit process. The essay also examines the juridical conditions for the areas of national heritage as an instrument for physical planning.

The analysis clearly shows that Pungpinan, the area of national heritage, doesn't possess a higher cultural value than Tallkrogen and is not more well-kept. The differences concerning the governmental control documents and building permit is marginal and the fact that Pungpinan is an area of national heritage doesn't seem to have a positive effect on how the area is managed in the planning process.

With the result of this essay as a starting point it would be interesting to investigate whether the situation is the same for other areas of national heritage. There are 1700 of them in Sweden, do they really correspond to Swedish cultural environmental values, and are they useful in terms of conservation?

Title in original language: : Riksintresse för kulturmiljövården - *En kritisk utvärdering av riksintresseinstrumentets tillämpning i egnahemsområdet Pungpinan, med området Tallkrogen som referens*

Language of text: Swedish

Number of pages: 40

Keywords: areas of national heritage, private home areas, governmental planning, conservation, inventory

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—09/29--SE

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Problemformulering	2
Frågeställningar	2
Syfte.....	3
Målsättning	3
Avgränsning	3
Tidigare forskning	3
Teoretisk referensram	4
Metod.....	5
<i>Inventeringsmetod</i>	6
Material och källkritik	6
Egnahemsrörelsens historik.....	7
De privata bolagens verksamhet.....	7
Offentligt Intresse	8
Statligt organiserat självbyggeri i Stockholm.....	9
Pungpinan	10
Tallkrogen.....	11
Inventering.....	12
Pungpinan	12
<i>Sammanvägd bedömning för Pungpinan</i>	16
Tallkrogen.....	17
<i>Sammanvägd bedömning av Tallkrogen</i>	20
Riksintressen enligt miljöbalken	21
Kulturmiljöunderlag.....	22
Stockholms översiktsplan (ÖP99)	22
Detaljplan för Pungpinan.....	23
Områdesprogram för Pungpinan	24
Tallkrogen.....	24
<i>Miljöprogram för Tallkrogen</i>	25
Sammanfattning av kulturmiljöunderlag	25
Bygglovsgranskning	26
Bygglov enligt PBL.....	26
Pungpinan	27
<i>Fliten 17</i>	27
<i>Fliten 18</i>	28

<i>Ordningen 3</i>	28
<i>Vänskapen 14</i>	29
<i>Ärligheten 3</i>	29
<i>Troheten 3</i>	30
<i>Fliten 11</i>	30
Tallkrogen	30
<i>Tyngdlyftaren 15</i>	30
<i>Häcklöparen 20</i>	31
<i>Femkamparen 10</i>	31
<i>Funktionären 12</i>	31
<i>Idrottsmannen 3</i>	32
Sammanfattning av bygglovsgranskning	32

Slutsatser och diskussion	34
--	-----------

Sammanfattning.....	36
----------------------------	-----------

Käll- och litteraturförteckning.....	39
---	-----------

Figur- och bildförteckning.....	41
--	-----------

Inledning

Föreliggande undersökning är en kandidatuppsats inom ramen för det Bebyggelseantikvariska programmet vid institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet. Syftet med uppsatsen är att kritiskt utvärdera hur riksintresseinstrumentet tillämpats i bygglovsprocessen för Riksintresseområdet Pungpinan i Södra Stockholm. Det närliggande egnahemsområdet Tallkrogen som inte är riksintresse används som referens för att kartlägga huruvida riksintresseområdet har förvaltats annorlunda än områden som inte är av riksintresse.

Bakgrund

Sveriges riksintressen är en konsekvens av den fysiska riksplaneringen som bedrevs under 70-talet. I samband med omfattande inventeringar av Sveriges landskap fick de centrala myndigheterna av regeringen i uppdrag att formulera geografiska anspråk för sina respektive sektoriella intressen vilket på sikt utvecklades till de riksintressen vi har idag.¹ Riksintressena för kulturmiljövården är tänkta att fungera som referenser i landskapet till historiska skeenden och som skydd för kulturmiljöer med nationella symboliska betydelser. Sammantaget avses de 1700 riksintressena ge en bild av den svenska historien i hela dess ekonomiska, kulturella och sociala bredd och regionala nyanser. Riksintressena ska återspegla de långsammare, underliggande och strukturella rytmerna i vårt lands utveckling och historia, och fungera som ett instrument för bevarande av historiskt mest representativa av den svenska kulturmiljön.²

1987 reviderades riksintresseinstrumentet och samtliga riksintressen för kulturmiljövården gick igenom. En del områden lades till och andra togs bort under ledning av Riksantikvarieämbetet³ Många av beskrivningarna förändrades till sitt innehåll medan andra fick ha kvar samma beskrivning som de tilldelades då de upprättades i slutet av 1970-talet. 1997 gick riksintressena igenom senast. Beskrivningssystemet gjordes åter om, men inga större förändringar vare sig till antal eller innehåll verkställdes.⁴

Tanken har varit att riksintresseområdena skall uppdateras, avskaffas och bytas ut efter hand som de förändras. Riksintressen skulle prioriteras i den fysiska planeringen och skyddas mot påtaglig skada, vilket betyder att eventuella motstående lokala intressen skall ha en underordnad roll i förhållande till riksintressets värden.⁵ Bestämmelserna innebär inga skyddsföreskrifter för några särskilda objekt inom riksintresset utan ska istället ses som ett statligt anspråk på helhetsmiljöns karaktär. Upprättandet av riksintressen för kulturmiljövården delegerades till Riksantikvarieämbetet. Kommunerna skulle stå för förvaltningen och Länsstyrelsen fungera som tillsynsmyndighet. De har även som yttersta rätt möjlighet att upphäva kommunala planer om de innebär påtaglig skada för riksintresset enligt Plan- och bygglagen kap12: 3§.⁶

Tillämpningen av riksintressen är dock problematisk. Under senare år har detta uppmärksamats och problematiken som lyfts fram handlar bland annat om den föråldrade värderingsmodellen med värderingar och beskrivningar som togs fram under 70-talet. Det finns också problem kring ansvarsfördelning mellan kommuner och länsstyrelse, dåliga kunskapsunderlag för förvaltning och redovisning i kommunerna samt långa, krångliga beslutsvägar och oklarhet om i vilket skede i byggprocessen bestämmelserna blir juridiskt

¹Rolf Bondesson Seminarium Göteborgs Stadsmuseum 2009 04 15

²Blomkvist Nils (1994) sid. 147

³Bengt OH Johansson 2009 04 06, Riksantikvarieämbetet (1990) sid. 5

⁴Länsstyrelsen i Stockholms län okt 1997

⁵SFS 1998:808 3 kap 6 §

⁶Tidernas Stockholm (1990)

gällande.⁷ Julia Cronqvist skriver i sin uppsats *Kulturmiljövårdens riksintressen framväxt, missväxt – färdigväxt* bland annat om problem kring lagtolkning och begreppet påtaglig skada som olika institutioner i sammanhanget tenderar att tolka oberoende av varandra med språkförbistring och omständlig kommunikation som följd.⁸

Under min praktikperiod på länsstyrelsen i Stockholm våren 2009 kom jag i kontakt med andra aspekter av Riksintressehanteringen än den ovan beskrivna problematiken. Istället har jag fått inblick i en förhandlingspraxis där länsstyrelse och kommun under en (förhandlande) dialog kommer fram till hur riksintressen för kulturmiljövården skall förvaltas. En process där samråd och planyttranden genererar serier av möten vilka allt som oftast ger modifieringar av detaljplanförslag eller andra åtgärder som berör riksintressena.⁹ Denna förhandling utgör i mina ögon merparten av den reella förvaltningen av riksintresseområdena och är dessutom svår att skapa sig en bild av då detta inte ger några avtryck i beslutshandlingar eller annan dokumentation som enkelt låter sig granskas. Det finns alltså anledning att en viss förhoppning om att riksintresseområdena för kulturmiljövården inte förvaltats riktigt så illa som de senaste årens utredningar menar.

Genom praktiskt jämförande analyser av den faktiska miljön samt förvaltningen av den samma för det utvalda riksintresseområdet kontra ett liknande område utan riksintresseskydd borde man kunna skapa sig en bild av hur hanteringen av riksintresset skiljt sig åt från andra områden. Den föreliggande uppsatsen är ett sådant försök.

Problemformulering

I många sammanhang hävdas det att riksintresseinstrumentet inte fungerar som det är tänkt. Flera utredningar kring verktygets tillämpning har gjorts,¹⁰ och görs för närvarande. En pågående Miljöprocessutredningen led av Ulf Andersson beräknas vara färdig den 30 april detta år.¹¹ Dock är det svårt att kartlägga alla aspekter av förvaltningsprocessen och exempelvis den förhandlingspraxis som i råder mellan kommuner och länsstyrelser har inte uppmärksamats tillräckligt. Bilden av riksintresseinstrumentets användbarhet är alltså oklar och för att kartlägga riksintresseinstrumentets egentliga tillämpning och slagkraft kan en alternativ metod vara empiriska analyser av de kulturmiljöer verktyget avser skydda i relation till analyser av liknande, oskyddade kulturmiljöers förändring.

Frågeställningar

Mina frågeställningar kommer att röra sig från ett konkret plan till ett resonerande plan om riksintresseinstrumentets användbarhet och hur de påverkar de områden det har inflytande över. I det avseendet har jag närmare studerat områdena Pungpinan och Tallkrogen.

- I vilka historierepresentationer och kvalitéer grundar sig området Pungpinans utpekande till riksintresse? Finns dessa kvalitéer kvar?
- Finns det liknande representationer och kvalitéer i Tallkrogen och finns dessa i så fall kvar?
- Finns det skillnader i de studerade områdenas förändringsgrad och vad beror de i så fall på?
- Har områdena hanterats olika i den fysiska planeringen?

⁷Boverket (2006) sid. 4-7

⁸Cronqvist (2007) sid. 63

⁹Britta Roos 2009-04-08, Bengt OH Johansson 2009 04 06

¹⁰Underlag för Riksantikvarieämbetet 2008 10 10, Lerman Peggy Återrapportering om tillämpningen av miljöbalkens bestämmelser för områden av riksintresse. Boverket 2006, Länsstyrelsens yttrande 2008-11-13. m.fl.

¹¹<http://www.sou.gov.se/utredningar/departementsordning/miljo/2007.htm>

- Går dessa eventuella skillnader att koppla till tillämpningen av riksintresseinstrumentet?
- Utgör riksintresseinstrumentet ett användbart verktyg för förändringsstyrning och bevarande av kulturmiljön i Pungpinan?

Syfte

Syftet med uppsatsen är att identifiera och analysera förändringar i och skillnader mellan valda områden avseende kulturmiljö och kulturhistoriska värden och koppla detta till hur riksintresseinstrumentet i aktuella fall har tillämpats inom bygglovshanteringen.

Syftet är vidare att i begränsad mån reflektera kring, och utvärdera riksintresseinstrumentets användbarhet inom fysisk planering samt att lyfta fram utförda kulturmiljöanalyser som praktisk tillämpbara metoder för detta.

Målsättning

Min målsättning är att vidga debatten kring riksintresseinstrumentets tillämpning och visa hur den kan ta sin utgångspunkt i studier av kulturmiljö i kombination med studier av offentlig förvaltning. Jag vill visa på hur och i vilken utsträckning riksintresseinstrumentet konkret har påverkat kulturmiljön. Målsättningen är ytterst att ta reda på om lagstiftningen kring riksintressen för kulturmiljövården överhuvudtaget spelar någon roll för förvaltningen av kulturmiljön i praktiken.

Avgränsning

Jag har valt ut Riksintresseområdet Pungpinan och kommer att jämföra det med område Tallkrogen som inte är riksintresse. Pungpinan är ett egnahemsområde med ca 100 Fastigheter uppfört med början 1927. Tallkrogen är ett betydligt större område uppfört ett par år senare.¹² Områdena ligger i närheten av varandra i närheten av Skarpnäck och Enskede i södra Stockholm. Inledningsvis begränsar jag mig till att skriva en kort historik om egnahemsrörelsen och upprinnelsen till varför och på vilket sätt valda områden uppfördes och vilka kulturhistoriska värden som kan finnas här. Efter det följer en inventering för att kartlägga områdenas förändring. Riksintresseinstrumentets historia kommer inte behandlas mer än vad som redan redovisas ovan. En kortare genomgång av lagstiftningens syfte och nuvarande form kommer dock göras. I kartläggningen av förvaltningen av områdena kommer jag att begränsa mig till förändringar efter 1987 då riksintresselagstiftningen fick sin nuvarande form. Denna granskning avgränsas till att omfatta bygglovshandling samt kommunala planeringsunderlag i form av översikts- och detaljplaner samt kulturmiljöprogram i den mån sådana finns att tillgå.

Tidigare forskning

Uppsatsen berör huvudsakligen två olika forskningsområden, dels den mer historiska forskningen som handlar om egnahemsrörelsen och dess yttringar i Sverige men också den mer utredande typen av forskning som handlar om riksintressen för kulturmiljövården, dess tillämpning och sammanhang med den svenskt kulturarv och kulturarvsförvaltning.

Egnahemsbyggandet har bland annat behandlats ingående av Nils Edling i det omfattande verket *Det fosterländska hemmet - egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* sammanställt 1996. Här behandlas den politiska och sociala bakgrunden till egnahemsbyggandet som på sätt knyts ihop både med 1800-talets bostadsutveckling och även med det efterkommande folkhemsbyggandet under efterkrigstiden.

¹²Stockholm utanför tullarna -97 stadsdelar i ytterstaden (2003) sid. 193, 231,232

Bostadssituationen kring sekelskiftet har även behandlats av Elisabeth Stavenow-Hidemark i *Villabebyggelse i Sverige 1900-1925*, dock med syfte att ge en bakgrund till byggandet av den mer borgliga villabebyggelsen i förstäderna. De yttringar av egnahemsrörelsen som är specifika för Stockholm går igenom av Ingemar Johansson i *Storstockholms bebyggelsehistoria* från 1987

Den av Leif Jonsson 1985 utgivna boken *Från egnahem till villa -enfamiljshuset i Sverige 1950-1980* ger också den en bakgrund även om den snarare handlar om arkitektur- och bebyggelsehistoriska aspekter av enfamiljshusen under efterkrigstiden. En än mer teknisk fördjupning av egnahemsbebyggelsen ges bland annat i Olle Volnys *Arkitektur genom eget arbete -organiserat självbyggeri i Stockholm 1927-1976* utgiven 1977. Utöver detta har egnahemsbyggandet ägnats stor uppmärksamhet och berörts flitigt i artiklar, avhandlingar, uppsatser i många sprida kunskapsfält eftersom den utöver den konkreta bebyggelsehistorien bland annat berör samhällspolitiska, ekonomiska, kulturella och folklivsrelaterade aspekter av den svenska historien.

Forskning och granskning kring riksintresseinstrumentet är betydligt mindre förekommande men har under det senaste decenniet blivit allt mer vanligt då riksintressena under 1990-talet och framåt genererat förvaltningsproblematiska frågor. Den offentliga kulturmiljövården har uppmärksammat problematiken i diverse utredningar bland annat Boverkets *Återrapportering om tillämpningen av miljöbalkens bestämmelser för områden av riksintresse* från 2006 och Peggy Lermans *Riksintresse för kulturmiljö - underlag för riksantikvarieämbetet* från 2008. Utredningsmaterial av den här typen kan även sättas i relation till kulturarvsförvaltningen och dess historia genom den mer akademiskt inriktade forskning på detta område som bland annat företräts av Peter Aronsson med sin bok *Historiebruk -att använda det förflutna* från år 2004 eller Jonas Grundberg med boken *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag* från år 2000 ur vilken den teoretiska utgångspunkten för denna uppsats till stora delar hämtats.

Teoretisk referensram

Jonas Grundberg beskriver begreppet kulturarv i inledningen till sin bok *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag* som kulturella element en eller flera personer tillskriver olika känslomässiga laddningar ungefär som ett förälskat par tillskriver en förlovningsring ett speciellt symboliskt värde. Därmed har kulturarvet olika betydelser för olika människor och förändras också över tid i takt med att vi själva förändras i en fortgående kulturarvsprocess. Det fysiska kulturarvet får på sätt och vis ett eget liv och manifesterar olika betydelser och associationer till oss vilket gör att vi identifierar oss med fysiska ting som ett uttryck för kollektiv eller individuell identitet.¹³ På kollektiv- och offentlig nivå blir detta ett medvetet eller omedvetet politiskt laddat maktuttryck. Grundberg skriver om hur staten under 1900-talet genom sina institutioner avgör vad som ska ingå i samhällets gemensamma kulturarv. De samhällsförändringar som det sena 1800-talets industrialisering medförde genererade ett behov av historieskapande institutioner som kunde hålla kvar och utveckla en nationell identitet i en föränderlig tid. Grundberg skriver att tiden kring sekelskiftet präglades av ett institutionaliserat nationsbyggande som med tiden kom att monopolisera det kollektiva minnets varierande kulturarvsprocesser till en kontrollerad offentlig verksamhet. Starkt influerade av utvecklingen i Tyskland kan man kort sagt säga att de nyskapade svenska institutionerna kom att bestämma vad som skulle vara svenskt.¹⁴

Om man hoppar över ett par av efterkrigstidens decennier hittar man något liknande. Under 70-talet kom en stark motreaktion mot 60-talets väldiga rivningsvågor och kulturarv och bevarande hamnade återigen på den politiska agendan, nu med idén om att hela

¹³Grundberg Jonas (2000) sid. 18,19

¹⁴Grundberg Jonas (2000) sid. 23,32

kulturmiljöer skulle skyddas snarare än enskilda objekt. Kulturmiljövården fick en ny politisk roll genom den fysiska riksplaneringen, och uppdrogs att avgränsa och beskriva riksintressen som skulle återspegla den svenska historiens olika tidsepoker och miljöer för att på så sätt skapa ett verktyg för att bevara det kulturarv som ur ett offentligt perspektiv sågs som typiskt svenskt.¹⁵ Därmed är vi på sätt och vis tillbaka i de patriotiska nationsbyggande åtgärder som staten ägnade sig under det tidiga 1900-talet. Dock givetvis med förbehåll för att de miljöer som nu valdes ut i betydligt högre grad var tänkta att återspegla hela befolkningens kulturarv och inte bara det övre samhällsskiktets vilket på många sätt varit fallet tidigare.

Denna praxis ifrågasattes inte nämnvärt under den kommande 15-årsperioden under vilket riksintresseinstrumentet utvecklades och tillslut fick sin nuvarande form i och med införandet av naturresurslagen och plan- och bygglagen under slutet av 1980-talet. 1990-talet innebar dock stora förändringar. Idéerna om den nationella kollektiva identiteten försvagas gentemot en mer demokratiskt inriktad samhällsdebatt i vilken allt fler olika kulturella grupper bjuds in i samband med att Sverige ingår i den större europeiska gemenskapen EU. Aspekter som globalt perspektiv, demokratisk förankring, medborgarperspektiv och marknadsanpassning blir ingredienser i kulturarvsdebatten. I samklang med arbetet med projektet Agenda kulturarv (2001) och senare utredningsarbeten¹⁶ har kulturmiljövården på central nivå allt mer satt människan i centrum och lämnat de synsätt som riksintresseinstrumentet var ett uttryck för.¹⁷ Kanske är det detta som har medfört att inga riksintresseområden för kulturmiljövården nämnvärt förändrats, tagits bort eller tillkommit under de senaste 20 åren. Man lämnas med frågor om hur meningsfulla kulturmiljövårdens riksintressen egentligen är och om de helt enkelt är ett uttryck för ett föråldrat förhållningssätt till kulturarv som inte är kompatibelt inom dagens kulturmiljövård. Eller kanske är det snarare så att det förhållningssätt som växt fram under 1990-talet underminerar exempelvis antikvariekårens samlade värderingar och skadar den offentliga kulturmiljövårdens auktoritet på ett sätt som inte gynnar någon?

I relation till detta kan man även diskutera hur riksintressena förändras innehållsmässigt över tid. Pungpinan är ett resultat av 20-talets bostadspolitik för att lösa den problematiska boendesituationen i Stockholm. Den lägre arbetarklassen gavs möjlighet att flytta ut från den trångbodda innerstaden och bosätta sig i egna självbyggda hus.¹⁸ Sen dess har en långtgående gentrifieringsprocess ägt rum och de som bor i Pungpinan idag har en betydligt högre ekonomisk standard än de ursprungliga husbyggarna. Detta medför helt andra krav på boendestandard och utrymmeskrav vilket gör att denna bebyggelsekategori under de snare decennierna varit utsatt för ett starkt exploateringsstryck med stora kvantiteter av utbyggnader och andra förändringar som följd. De enhetliga, pittoreska arbetarhem man på 1970- och 80-talet avsåg att skydda genom att upprätta ett riksintresse är utsatta för ett starkt förändringstryck och kanske inte alls är de samma som de man från början identifierade. Dessutom är det säkerligen så att de som nuförtiden bor i Pungpinan kanske har helt andra uppfattningar av vad som är deras kulturarv än tidigare generationer av boende varpå det även ur denna synvinkel är aktuellt att ställa frågan om vilket och vems kulturarv det egentligen är man vill skydda?

Metod

Metoden är att genom byggnadsinventering samt granskning av offentlig förvaltning kartlägga om graden av förändring av kulturmiljön är desamma i de granskade områdena eller om det finns skillnader i hur områdena bevarats. För att studien skall bli så allmängiltig som möjligt krävs att områdenas förändring granskas dels empiriskt samt dels

¹⁵Blomkvist Nils (1994) sid. 147 Grundberg Jonas (2000) sid. 84,85 Blomkvist Nils (1994) sid. 147

¹⁶ Bland annat: Riksintresse för kulturmiljö, Underlag för Riksantikvarieämbetet 10 Oktober 2008, Peggy Lerman /Åtterrapporering om tillämpningen av miljöbalkens bestämmelser för områden av riksintresse. Boverket 2006

¹⁷Cronqvist (2007) sid. 71, 73

¹⁸Johansson (1987) sid.406, 408, Volny (1977) sid.10, 46, Wisth (1990) sid. 30

analyseras ur ett planeringsperspektiv där bygglovshantering, planförändringar och eventuella skyddsåtgärder mm. vävs in i bilden. Detta material vävs samman med den utförda inventeringen i en utvärderande diskussion.

Inventeringsmetod

I samband med att landets kulturmiljöer genomgick omfattande inventeringar under 70-talet inför bildandet av riksintressen togs en vägledning för inventeringen fram av Riksantikvarieämbetet¹⁹. Denna handledning togs fram i samband med att riksintresseinstrumentet utvecklades varpå den lämpar sig väl för denna uppsats. Inventeringsmodellen måste ge objektivitet, översyn och jämförbarhet av områdenas ursprunglighet, representativitet och karaktär. Följaktligen har jag valt en modifierad form av handledningens beskrivning av totalinventering²⁰. På grund av studiens begränsade omfattning inventeras inte fastighet för fastighet utan istället görs bedömningar från gata till gata av takmaterial, fasadmaterial/färgsättning, fönster samt utbyggnader/garage. Utifrån detta görs sedan en sammanvägd bedömning av varje gata baserad på graden av bevarande. Till detta används en skala från med de tre nivåerna välbevarad, förändrad, förvanskad. För dessa termer har jag själv författat kriterier utifrån vad som specificeras som värdefullt i beskrivningen av Riksintresseområdet Pungpinan:²¹

Motivering

Egnahemsmiljö från 1920-talets slut, som utgör ett av de första exemplen på den kommunala bostadspolitiken, som gick ut på att skapa ”småstugeområden” med självbyggda hus för arbetare. En föregångare och förebild för många områden av likartad typ inom och utom landet

Utryck för riksintresset

Områdets planering med enhetliga tomter, husens placering och sammanhållen gatumiljö. Husens enhetliga och tidstypiska utformning

Utifrån detta har jag tagit fram följande kriterier:

Bevarad

En hög andel originalmaterial och ursprunglig byggnadsvolym finns kvar i fråga om fönster och ytbeklädnad. Eventuella tillbyggnader är diskret gjorda och förändrar inte byggnadsvolymer i stort. Tillbyggnaderna uppfattas inte från gatan.

Förändrad

Husen är förändrade till sin utformning, men med hänsyn till sitt originalutförande i fråga om ytbeklädnad och fönster. Eventuella tillbyggnaderna påverkar husens byggnadsvolymer påtagligt men förstör inte det övergripande intrycket från gatan.

Förvanskad

Husens fönster och ytbeklädnad är förändrade utan hänsyn till originalutförandet. Tillbyggnaderna påverkar markant husens ursprungliga byggnadsvolymer och planlösning och påverkar intrycket från gatan påtagligt.

Material och källkritik

I denna uppsats har huvudsakligen tre olika typer av källmaterial används, bebyggelsehistorisk litteratur, olika typer av kulturmiljöunderlag och arkiverade ärendehandlingar samt den fysiska bebyggelsen i sig själv.

För att skapa en bild av egnahemsbyggandets historik har olika typer av litteratur skrivits av olika författare som ägnat sig åt historisk forskning används. För mig blir detta naturligtvis sekundära källor vilka är svåra att kritiskt granska var för sig. Men då ett flertal

¹⁹Vägledning för kulturhistorisk bebyggelseinventering. Riksantikvarieämbetet (1976)

²⁰Riksantikvarieämbetet (1976) sid. 15, 28, 67

²¹Länsstyrelsen i Stockholms län (1997) sid. 27

olika källor använts och dessa bekräftar och kompletterar varandra och tillsammans ger en samstämmig bild av det historiska förloppet kan man ändå i viss mån förlita sig på deras tillförlitlighet. Inga faktauppgifter som säger emot varandra hur påträffats. De ärendehandläggningar jag granskat utgörs av bygglovshandlingar vilka man kan studera på Stockholms stadsbyggnadskontors arkiv. Tillsammans med övrigt material som använts i uppsatsen i form av lagtexter, kulturmiljöunderlag, översikts- och detaljplaner mm utgör ärendehandlingarna primärkällor som analyserats och tolkats av författaren efter förmåga. Även den i uppsatsen studerade bebyggelsen blir på detta sätt en av författaren analyserad primärkälla. De slutsatser som uppsatsen leder fram till är alltså baserade på hermeneutiska tolkningar vilka naturligtvis kan ifrågasättas.

Egnahemsrörelsens historik

De privata bolagens verksamhet

Under den senare delen av 1800-talet var det svenska jordbruket i kris då det blev allt svårare att sysselsätta den växande befolkningen. Många människor lämnade den överbefolkade landsbygden och flyttade till städerna för att hitta arbete med en dramatisk bostadsbrist i städerna som följd. Det var även i denna tid emigrationen var som störst. För att avhjälpa denna situation började godsägare och enskilda spekulanter att stycka av och sälja tomter på sin mark för att hålla kvar jordbrukare på landsbygden. Det avlägsna läget i förhållande till städerna höll markvärdet nere och den växande marknaden i form av låg och medelinkomsttagare gjorde detta till en lönsam verksamhet.²²

I Stockholm startades 1899 villastadsbolaget AB Hem på landet som ägnar sig åt ”välordnade villastäder utanför Stockholm till arbetare och mindre bemedlade” i den socialt och kyrkligt engagerade notarien Carl Alms regi. I områdena Duvbol och, ett par år senare, Solhem såldes för första gången tomter med på förhand specificerade instruktioner om hur bebyggelsen skulle uppföras. Dessa områden anlades även medvetet vid industriområden i Sundbyberg och Solna i norra Stockholm med tanken att arbetarna skulle kunna bo i närheten av industrin.²³ Tomterna var 900 kvm stora och fick bebyggas med ett bostadshus med högst två kök och på sikt eftersträvades en allt enhetligare bebyggelse. Tio procent av tomtpriiset skulle erläggas vid tillträde och resten av summan kunde amorteras med en betalningsplan på tio eller 15 år. Duvbol och Solhem utvecklades ganska snart till enhetliga municipalsamhällen.²⁴

Verksamhet av den här typen blev en starkt politisk kraft vid tiden kring sekelskiftet. Två parallella rörelser utkristalliserades. Den ena handlade om att ersätta de trångbodda arbetarbostäderna i städerna. I Stockholm var trångboddheten utbredd och drabbade främst arbetare och mindre bemedlade. 70 procent av Stockholms bostadsbestånd utgjordes av trerumslägenheter eller mindre vilka i snitt rymde två personer per rumsenhet. I många fall kunde dock så mycket som sju till tio personer dela rum. I bakgrund av detta var egnahemsbyggandet en del av den omfattande förortsbildning Stockholm var den första staden i Sverige att genomgå.²⁵ Den andra rörelsen handlade om att etablera mindre jordbruksfastigheter på landsbygden för att hålla människor kvar där. I samklang med detta var även den nationalistiska rörelse kring sekelskiftet som såg egnahemsrörelsen som en strävan efter ett fosterländskt ideal och ett uttryck för svenskheten²⁶. De ville genom sin verksamhet motverka de ”två stora samhällsfarorna” emigration och socialism genom att hålla kvar jordbrukare vid marken och samtidigt låta dem äga sina egna hus. Rörelsens medelpunkt blev just bolaget AB Hem på landet som med sina avstyckade tomter som råvara och marknadsföring i form av politisk propaganda snabbt blev framgångsrika. De

²²Johansson (1987) sid. 286

²³Stavenow-Hidemark (1971) sid. 19

²⁴Johansson (1987) sid. 287,288

²⁵Stavenow-Hidemark (1971) sid 16.

²⁶Edling (1996) sid. 24,27,27

blev med tiden förmedlare av det Statliga egnahemslån som infördes 1905 och fram till 1920 hade de sålt och förmedlat över 300 tomter²⁷

Nationalföreningen mot emigration bildade 1913 bolaget AB Svensk jordförmedling i syfte att stödja lokala, mindre egnahemsbolag som föreningen varit med och bildat. Tanken var att man tillsammans kunde genomdriva större jordstyckningsaffärer. Grunden för verksamheten låg i den statliga ordförmedlingsfonden som upprättades år 1907 från vilket bolaget kunde få så kallade förlagslån för att inköpa större jordegendomar. Genom att köpa upp och nybilda lokala egnahemsbolag växte AB svensk jordförmedling till en riksomfattande organisation. Framgångarna gjorde att verksamheten började synas i sömmarna. År 1920 anklagades i pressen bolagets verkställande direktör Adrian Molin ha tillskansat sig otillbörlig ekonomisk vinst genom bolagets markaffärer som var ämnade att genomdrivas helt allmännyttigt. Då bolagets ekonomiska grund utgjordes av statliga lån konstaterade en statlig inspektion att bolaget ”manipulerat med statliga medel” och att verksamheten dessutom bedrevs med allt för affärsmässiga metoder. År 1921 avslogs därför regeringen bolagets låneansökningar till Egnahemslåneförmedlingen.²⁸ AB svensk jordförmedling fortsatte därmed sin verksamhet i helt privat regi och lånade istället pengar av Kungliga Post- och Sparbanken och försäkringsbolaget AB Frygia. Åren 1913 – 38 förmedlade bolaget över 10000 småjordbruk, trädgårdsbruk och villatomter. Vid tiden kring andra världskriget ersattes de successivt av offentliga aktörer, ex Jordnämnden som bildades 1934. 1947 års byggnadslag omöjliggjordes verksamheten helt då villasamhällens utbredning helt kom att regleras av kommunernas byggnadsnämnder.²⁹

Offentligt Intresse

Parallellt med den mer eller mindre privata bolagsverksamheten kring egnahemsrörelsen utvecklades även mer offentliga möjligheter för egnahemsboende. År 1899 tillsatte regeringen en egnahemskommitté för att bereda möjligheten till egna hem på landsbygden med syfte att hålla kvar folk där. Storleken och priset på jordbrukslotterna fastställdes av Riksdagen till vissa standardmått och värden för att ägarna inte skulle bli allt för självförsörjande och på så vis upphöra vara arbetare.³⁰ Ett decennium senare var trots detta bostadsbristen i städerna påträngande och arbetarnas krav på kommunala åtgärder för att motverka detta sammanföll med den övriga politiska arbetarrörelsen. Egnahemsrörelsens verksamhet aktualiserades som en politisk lösning på bostadsbristen men politikerna var tveksamma till hur egnahemsbyggandet genomförts i praktiken. Utöver AB Svensk jordförmedlings alltför höga vinster i relation till det allmännyttiga syftet ansågs även tidigare att upplåtelseformerna för tomtförsäljningen genererade bebyggelse av dålig kvalitet. Områdena försågs sällan med fungerande vattenförsörjning, avlopp eller infrastruktur och husen som uppfördes var så billiga som möjligt samtidigt som hyrorna hölls höga för att maximera vinsten.³¹ För att komma bort från detta förfarande tog Stockholms stad fram alternativa lösningar. Under ledning av den nyupprättade lantegendomsnämnden påbörjades 1907 arbetet med att upprätta riktlinjer för en ny typ av samhällsbyggande i Stockholms utkanter. Projektet kallades för ”Stockholms stads Trädgårdsstäder” efter Ebenezer Howards engelska idéer. Dettas möjliggjordes av att Stockholms stad själva köpt upp stora markområden 1904³² Det första köpet var Enskede gård vars marker snabbt förvandlades. Här planerades trafikseparering i form av olika körfält för spårvagnar, bilar, cyklande och gående. Man planerade för en idrottsplats och en kyrka. De bostäder som först uppfördes var hyreshus, radhus och tvåfamiljshus vilka dock visade sig var svårsålda. År 1909 löstes detta genom att det första modellhuset för egnahemsboende togs fram. Den så kallade Enskedesvillan kostade 4 500 kr om den

²⁷Johansson (1987) sid. 298, 299

²⁸Johansson (1987) sid. 300,301

²⁹Johansson (1987) sid. 302

³⁰Volny (1977) sid. 31

³¹Johansson (1987) sid. 219,320

³²Volny (1977) sid. 4, 42

uppfördes av egnahemsbyggaren själv och hade två rum och kök.³³ På detta sätt omformades en av det svenska 1800-talets mer framträdande mönstergårdar till egnahemsområde. Den ekonomiska strukturen kring Stockholm utgjordes av stora gods som Hässelby, Åkeshov, Danderyd, Skarpnäck och Årsta med flera. Dessa gods kom att omvandlas på ungefär samma sätt som Enskede. Exploateringen bör genom dessa flertalet ägare till stora domäner ha varit enkel i Stockholm.

Statligt organiserat självbyggeri i Stockholm

Under första världskriget utvecklade Stockholm sin bebyggelseverksamhet. Byggnadskostnaderna skenade dock tack vare kriget snabbt i höjden och det blev mycket svårt för låg- och medelinkomsttagare att köpa eller uppföra egna hus i de nyplanerade trädgårdsstäderna. Kontantinsatsen uppgick till cirka en fjärdedel av byggnadskostnaden vilket få hade råd med. Bostadssituationen i Stockholm var katastrofal de första åren efter kriget. Kommunen uppförde nödbostäder och bostadslösa inkvarterades i alla möjliga typer av lokaler.³⁴ 1919 föreslogs en lösning. Några av "Egnahemsaken intresserade" föreslog att kontantinsatsen för småhus skulle ersättas med att de blivande egnahemsägarna själva uppförde sina hus. Detta arbete skulle motsvara kapitalinsatsens värde. Idén mottogs svårt och ansågs av Fastighetsnämnden som omöjlig att utföra i praktiken. Förslagsställarna bildade då föreningen "Hem genom eget arbete" och uppförde utan stadens inblandning själva 30 småhus under den kommande tvåårsperioden. Deras initiativ inspirerade andra till att bilda liknande föreningar. Under de kommande åren uppfördes cirka 120 småhus på detta sätt och i denna process utvecklades hustyper med standardiserat, monteringsfärdigt byggnadsmaterial: de så kallade IBO-husen.³⁵

Föreningarnas verksamhet banade väg för Stadens inblandning. År 1924 väckte John Hedström, Rektorn vid Läroverket på Östermalm, en småstugemotion i vilken han föreslog att kommunen aktivt borde uppföra bebyggelse av egnahemstyp avsedda för de med små ekonomiska resurser. Motionen omarbetade 1926 av fastighetskontorets lantegendomsavdelning till ett förslag på ett småstugebygge av 200 stugor. Det skulle vara ett självbyggnadsprojekt inspirerat av de föregående föreningarnas byggande.

För uppgiftens verkställande utsågs civilingenjören Axel Dahlberg som skulle sättas som ansvarig för den nybildade statliga småstugebyrån SMÅA.³⁶ För att få dit arbetarklassen ställdes kravet att egnahemsägaren skulle ha en fast inkomst på mellan 3 500 och 8 000 kr. Vidare förväntades arbetaren kunna visa upp intyg på gott uppförande och ordning.³⁷

Samtidigt ville inte staden att bostäderna skulle förknippas med de privata aktörernas egnahemsbyggande som de ansåg dras med dålig kvalitet, osunda levnadsförhållanden och dålig planering. De nya områdena fick heller inte bli statligt subventionerade kåkstäder och proletärstämpeln skulle inte få ge de nya områdena dåligt rykte. Axel Dahlbergs uttalade strategi var att avhjälpa detta med en hög grad av planering, standardisering och en väl genomförd stadsplan.³⁸ De nya husen skulle förses med vatten, avlopp gas och elektricitet. De skulle ha källare innehållande WC och tvättstuga/badrum och vinden skulle vara inredd. Byggnadsmaterialet var från början i hög grad standardiserat. Exempelvis levererades ytterväggarna i block med förhängda dörrar och fönster samt inner- och ytterpanel redan påspikad. Takstolarna levererades färdigmonterade och yttertakets var förtillverkat i stora plattor. Även färgsättningen var standardiserad. Självbyggaren kunde välja ur en viss uppsättning ljusa färger och fick anvisningar om i vilka färgkombinationer husen fick färgsättas och hur detaljer skulle målas. Vatten, avlopp och gas installerades av entreprenörer som staden godkände.³⁹

³³Johansson (1987) sid. 400.

³⁴Johansson (1987) sid. 406, 407

³⁵Volny (1977) sid. 44

³⁶Johansson (1987) sid.406, 408, Volny (1977) sid. 10, 46

³⁷Wisth (1990) sid. 30

³⁸Volny (1977) sid 73. Sjöström (2002) sid 14.

³⁹Volny (1977) sid 70,71

Den slutliga kostnaden för uppförandet av ett hus uppgick till 9 400 kr där cirka 1 000 kr eller drygt en tiondel av totalkostnaden skulle utgöras av egnahemsägarens eget arbete. Resten av kostnaden utformades som ett lån att återbetalas på 30 eller 40 år⁴⁰ Viss variation i form av garagebyggnader och olika färgsättningar tilläts inom ramen för kravet på enhetlighet. Enhetligheten åstadkoms främst genom typhusen som var väl uträknade att fungera i den ekonomiska modell som tagits fram där självbyggandet sågs som en konstant ekonomisk enhet i ett rationellt produktionsmönster vilket begränsade självbyggarens egen kreativitet till förmån för de högre samhällsbyggnadsmålen.⁴¹ Typhusen och byggandet av dem sågs som en slutgiltig produkt och process vilket gjorde att byggnadsprocessen fungerade på samma sätt och inte utvecklades för en lång tid framåt.⁴² Den enhetlighet detta strikta planerings- och produktionsmönster givigt upphov till ger områdena mycket av sin karaktär och därmed kulturhistoriska värde. Samtidigt har SMÅA kritiserades för bristen på flexibilitet och oförmågan att tillgodose den föränderliga boendestandardens behov genom åren då husen sågs som en färdig modell och inte var tänkta att byggas ut.⁴³

Pungpinan

Namnet Pungpinan kommer sig av att det för låg en krog med samma namn i områdets norra del. På krogen fick man pina sin penningpung för att få brännvin. Krogbyggnaden revs på 1870-talet, men ett till krogen tillhörande torp som uppfördes på 1760-talet finns kvar som ett starkt karaktärskapande element för området.⁴⁴

Ängen nedanför Pungpinatorpet föreslogs tillsammans med området Olovslund i Bromma som lämpliga områden för exploatering och i november 1926 beslutades i stadsfullmäktige att dessa platser skulle beredas med vägar och ledningsdragningar. Året därpå uppfördes 76 småstugor i Pungpinan. En hustyp användes, men eftersom två olika firmor uppförde husen fick de två olika typer av tak: brutet eller enkelt sadeltak.⁴⁵ Modellerna kallades för Knivsta 27 (enkelt sadeltak) och Träkol 27 (brutet sadeltak)⁴⁶. Husen stod färdiga till vintern 1927 och resultat ansågs vara utmärkt varpå en andra bygge påbörjades. Ytterligare 20 stugor uppfördes. I den senare etappen användes hustypen typ III som var mycket snarlik de föregående⁴⁷

Bild 1-3: Variationer av hustyper i Pungpinan

⁴⁰Wisth (1990) sid. 29-32

⁴¹Volny (1977) sid. 61

⁴²Volny (1977) sid. 66

⁴³Volny (1977) sid 73.

⁴⁴Skarpnäcks Trädgårdsstadsförening. (2001)

⁴⁵Johansson (1978) sid. 409, 410

⁴⁶Stockholm utanför tullarna -97 stadsdelar i ytterstaden (2003) sid. 193, Volny (1977) sid. 88

⁴⁷Volny (1977) sid. 88

Under tiden fram till andra världskriget tillkom ytterligare ca 30 hus i Pungpinan främst av typ III och senare enplanshuset Typ XIV⁴⁸ Området fick en enkel rutnätsplan av småstadsmodell, entréer och verandor vändes mot de 500 till 600 kvm stora tomterna bakom husen.⁴⁹ Stadsplanen ritades av den välrenommerade stadsplanarkitekten Per Hallman.

B
B

Bild 4-5: Hustyp XIV, flygbild av Pungpinan 1930

Tallkrogen

Tallkrogen uppfördes ett par år senare än Pungpinan således 1933. Området fick sitt namn vid stadsindelningen 1934 då det uppkallades efter torpet Lilla Tallkrogen som ligger i närheten. Dessförinnan kallades området för Herrhagen.⁵⁰ Tallkrogen är södra Stockholms största egnahemsboendeområde och cirka 950 småstugor uppfördes under loppet av ett decennium. Den avancerade stadsplanen är utformad av Albert Liljenberg och anspelar på Ebenezer Howards idéer om cirkelformade trädgårdsstäder. Den första etappen är utformad som en aréna där gatorna löper som löparbanor i en oval kring ett par raka gator i mitten. Trädgårdarna är aningen mindre än i Pungpinan och husen ligger uteslutande med långsidan mot gatan. Framför husen finns en smal remsa förgårdsmark bakom en låg häck. Husens placering ger en tät gatukaraktär där husen själva skärmar av mot trädgårdarnas samlade grönska bakom husen. I Tallkrogen finns sammanlagt 11 olika hustyper. Huvuddelen består dock av snarlika modeller av stugor i ett plan med enkelt sadeltak och flack taklutning.⁵¹ I den del av Tallkrogen jag valt att studera mer ingående i min inventering är husen främst av typ V eller VI ritade av fastighetskontorets egnahemsarkitekt Edvin Engström.⁵²

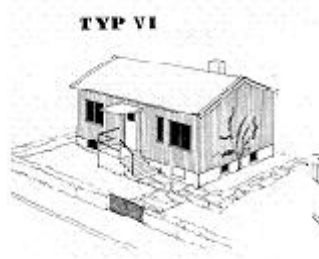
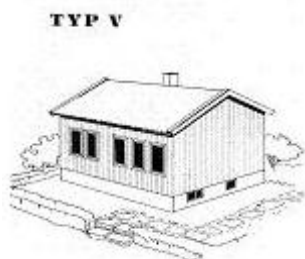

Bild 6-8: Variationer av hustyper samt flygbild från 1930 av Tallkrogen.

⁴⁸ Bebyggelseinventering i Pungpinan (1999) sid. 67

⁴⁹ Stockholm utanför tullarna -97 stadsdelar i ytterstaden (2003) sid. 193

⁵⁰ Stockholm utanför tullarna -97 stadsdelar i ytterstaden sid. 231

⁵¹ Kallstenius Per (1980) sid. 3

⁵² Stockholm utanför tullarna -97 stadsdelar i ytterstaden förlag (2003) sid. 231, 232

Inventering

Pungpinan

Bild 9-10: Översiktsskarta och vy

Hela området som täcks in av riksintresset har granskats, 117 fastigheter fördelade på 7 gator

Lugna gatan

Antal fastigheter

22

Fastighetsnamn

Hjälpsamheten 1-2 Pungpinan 1-10 Sparsamheten 1-10

Hustyper

Typ: Träkol:27 med brutet sadeltak. Typ I:29 lågt hus med enkelt sadeltak, Knivsta:27 högt med enkelt sadeltak.

Tak

Olika nyanser av rött tvåkupigt tegel en del originaltak med enkupigt rött tegel. Längs gatan finns fem takkupor i olika utförande.

Fasadmaterial/Färger

Relativt brokiga färger. Träpanel i olika utföranden. Tilläggsisolerade fasader med ändrade byggnadsproportioner som följd är vanliga i kombination med panel med tjocka locklister. På gatan finns två plåtfasader. Fastigheten Sparsamheten 3 har en förstord takvåning som förvanskar husets originalproportioner mycket kraftigt.

Utbyggnader/garage

Cirka hälften av husen har någon form av garage. I stort sätt samtliga hus har stora utbyggnader mot trädgården som pga husets höjd och glesa placering märks väl från gatan

Fönster

Mot gatan har cirka hälften av husen originalfönster eller fönster i originalutförande. Övriga fönster är i hög grad utbytta mot tvådelade fönster. Placering och fönsterform är relativt oförändrad

Sammanvägd bedömning

Husens brokiga färger samt de väl synliga utbyggnaderna förvanskar gatans karaktär. Ett par hus vid gatans norra del är dock relativt oförvanskade. Förvanskningen vägs vidare upp en aning av fönstrens

Bild 11: Lugna gatan från norr

Bild 12: Sparsamheten 3

utformning och placering. Sammantaget är husens enhetlighet och kulturhistoriska värde dock förvanskat.

Skarpnäcksvägen

Antal fastigheter

11

Fastighetsnamn

Ordningen 1-2, Godheten 1-8, Endrärkten 1

Hustyper

Knivsta, höga hus med enkelt sadeltak.

Tak

Olika nyanser av Rött en- eller tvåkupigt tegel på samtliga hus.

Fasadmaterial/Färger

Träpaneler med övervägande tunna locklister i nästan uteslutande ljusa täckande färger. Endast ett mörkbrunt hus skiljer ut sig. Två av husen har plåtfasader.

Utbyggnader/garage

Husen står glest. Ändå är utbyggnaderna förhållandevis små och fast de syns väl från gatan påverkar de inte husens grundform markant förutom på fastigheterna Godheten 5 och 6. Fastigheten Endrärkten 1 höll för närvarande på att bli utbyggt på ett ovarsamt sätt. Huvudsakligen var byggnadernas volymförändringar varsamt gjorda.

Fönster

Två eller fyrdelade fönster med fyrkantig grundform. Fönstren har sin originalplacering på fasaderna. Överlag välbevarat eller varsamt förändrat.

Sammanvägd bedömning

Husen är utbyggda men inte i lika hög grad som i den södra delen av området. Paneler och färgsättning är i hög grad i originalutförande eller förändrade med hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Sammantaget har husen på gatan en enhetlig prägel trots den högre känsligheten på grund av husens glesa placering. Överlag är gatan relativt varsamt förändrad.

Arbetsvägen

Antal fastigheter

10

Fastighetsnamn

Ordningen 3-5 Ärligheten 1, 10-15

Hustyper

Knivsta, hög typ med enkelt sadeltak och takkupa?

Ett par Träkol med brutet sadeltak.

Tak

Tvåkupigt tegel i olika röda nyanser eller enkupigt originaltegel. I stort sätt samtliga hus av Knivsta-modell har relativt likformiga takkupor mot gatan.

Är detta original?

Fasadmaterial/Färger

Övervägande ljusa täckande färger. Samtliga hus har träpanel med smala locklister. Sammantaget bevarat eller varsamt förändrat.

Utbyggnader/garage

Mindre skrymmande utbyggnader än i området i övrigt. Det mest iögonfallande är en utbyggnad med platt tak väl synlig från gatan på fastigheten Ordningen 4. Ordningen 5 har däremot en välbevarad karaktär.

Bild 13: Pungpinan 2

Bild 14: Skarpnäcksvägen från öst

Bild 15: Godheten 3

Bild 16: Arbetsvägen från väst

Fönster

Fönstren är två eller fyrdelade med fyrkantig grundform och originalplacering. Varsamt förändrade.

Sammanvägd bedömning

Utbyggnaderna är relativt småskaliga och fördärvar inte gatans enhetliga uttryck eller husens grundvolym.

Ett undantag är Ordningen 4. Även färgsättningen är enhetlig. Gatan är sammantaget bevarad eller varsamt förändrad.

Pungpinevägen

Antal fastigheter

16

Fastighetsnamn

Ärligheten 2-10, Vänskapen 1, 11-17

Hustyper

Träkol med brutet sadeltak. Ett högre hus av knivstammodell, putsat.

Tak

Andelen Enkupigt originaltegel är hög, i annat fall har husen rött tvåkupigt tegel. Ett hus har svart tegelimiterande plåt.

Fasadmaterial/Färger

Ett hus är putsat. Tre har plåtfasader. Resten av husen har träpanel med mestadels tunna locklister förutom Ärligheten 3 som har tilläggsisolerats och fått tjocka locklister. En del hus har mörka färger dock bryter de inte markant av mot den ljusa helheten.

Utbyggnader/garage

Flera förlängda hus och andra skrymmande utbyggnader som förvanskar husens originalform och intrycket från gatan. Ett exempel på detta är Ärligheten 3. Dock är enhetligheten större där husen har långsidorna mot gatan.

Fönster

Överlag två eller fyrdelade, fyrkantiga fönster.

Sammanvägd bedömning

Gatans miljö är i stort förändrad men innehåller utbyggda hus som utgör starkt förvanskande solitärer i helhetsmiljön.

Trevnadsgränd

Antal fastigheter

18

Fastighetsnamn

Vänskapen 2-10 Fliten 1, 12-19

Hustyper

Träkol med brutet sadeltak eller modell I:29: lägre hus med enkelt sadeltak.

Tak

Hög andel enkupigt originaltegel, annars tvåkupigt rött tegel. Här finns även tegel med mörka gråbruna nyanser.

Fasadmaterial/Färger

Ett par hus har mörka nyanser som markant bryter av mot de annars ljusa täckfärgerna. Samtliga hus har träpanel i olika utförande, men mestadels med tunna locklister.

Bild 17: Ärligheten 15

Bild 18: Ordningen 5

Bild 19: Ärligheten 3

Bild 20: Ärligheten 4

Utbyggnader/garage

Då samtliga hus på gatans norrsida har kortsidorna mot gatan syns utbyggnaderna tydligt och förvanskar det enhetliga intrycket trots att utbyggnaderna är förhållandevis små. Husen har till stor del utbyggda entrépartier och garage. På södra sidan är utbyggnaderna mer skrymmande men märks inte lika mycket från gatan.

Fönster

Övergripande tvådelade fönster, Fönster i originalutförande förekommer.

Sammanvägd bedömning

På grund av husens placering på tomterna är Miljön känsligare för förändring. Utbyggnadernas karaktär och den höga andelen påbyggda garage mellan husen förvanskar originalutförandet. Fastigheten Vänskapen 3 är fortfarande välbevarad och har inte byggts ut.

Flitgränd

Antal fastigheter

20

Fastighetsnamn

Fliten 2-11, Troheten 1,12-20

Hustyper

Två Träkol med brutet sadeltak. Knivsta med enkelt sadeltak. Modell: I:29 samt sex enplanshus av typ XIV:43

Tak

Ca 5 originaltak med enkupigt tegel. Resten rött tvåkupigt tegel. Ett hus har svart betongtegel.

Fasadmaterial/Färger

Två eternitklädda hus, resten träpanel med smala locklister. Inga påtagligt volymförändrande tilläggsisoleringar. Ljusa täckande färger.

Utbyggnader/garage

De flesta av de höga husen har byggt ut på ett mycket påtagligt sätt, med en stor andel förlängda byggnadskroppar och utskjutande byggnadsdelar. Husen är även tillbyggda i utrymmena mellan husen vilket tillsammans med friliggande byggnader i vissa fall fyller ut större delen av trädgården.

Fönster

Fönstren är i hög grad utbytta till nyare modeller ofta i panoramautförande.

Sammanvägd bedömning

Utbyggnader och fönsterutformning ger ett överlag förvanskat intryck vilket vägs upp en aning av färgval och panelutförande. Ett i stort sätt ensamt undantag är fastigheten Troheten 16 som fortfarande är mycket välbevarad.

Trohetsvägen

Antal fastigheter

19

Fastighetsnamn

Troheten 2-11, Punktligheten 1-9

Hustyper

Träkol och knivsta med brutet/enkelt sadeltak. Ett par

Bild 21: Vänskapen 10

Bild 22: Fliten 18

Bild 23: fastighet i kvarteret Ärligheten

Bild 24: Fliten 11

lägre I:29 samt en lång rad låghus typ XIV:43

Tak

Överlag tvåkupigt tegel i olika röda nyanser samt en hög andel rött enkupigt tegel.

Fasadmaterial/Färger

Fyra av låghusen har annorlunda fasadmaterial i form av plåt, eternit och i ett fall: fejktegel. Resten har panel i originalutförande eller med marginella förändringar, genomgripande tunna locklister. Mestadels ljusa täckande färger

Utbyggnader/garage

De högre husen har samtliga takkupor i olika utförande. De är utbyggda men utbyggnaderna ger ett marginellt intryck från gatan.

Fönster

Fönstren är i hög grad välbevarade och är inte nämnvärt förändrade till placering eller utförande

Sammanvägd bedömning

I stort sätt sammanhållen gatumiljö med relativt enhetlig färgsättning och panelutförande förutom de fyra låghusen med avvikande fasadmaterial. Husen är förändrade till sina volymer men ger ett enhetligt intryck från gatan. Fönstren är välbevarade eller förändrade på ett varsamt sätt. Sammantaget är miljön relativt varsamt förändrad.

Bild 27: Punktligheten 2

Bild 25: Troheten 16

Bild 26: Trohetsvägen från väst

Bild 28: Punktligheten 9

Sammanvägd bedömning för Pungpinan

Skillnaden på norra och södra delen av området är påtaglig. Den södra delen innehåller en hög grad av förvanskning medan den norra delen av området är mer bevarad vilket det är svårt att finna någon anledning till. Tillbyggnader och förändringar som starkt förvanskar husens originalkaraktär förekommer i stor utsträckning. Husens placering på de relativt stora trädgårdarna tillsammans med höjden på husen gör området dessutom känsligare för utbyggnader än i Tallkrogen. Vad gäller fasadutformning tak och fönster finns dock en ganska enhetlig prägel och hög andel originalmaterial. Färgsättningen på husen frångår till stor del det spektra av ljusa kulörer som husen hade i sitt originalutförande. Bebyggelsen längs Lugna gatan, Pungpinevägen, Trevnadsgränd och Flitgränd är på grund av den höga andelen skrymmande utbyggnader mer eller mindre förvanskade vilket starkt påverkar helhetsintrycket. Överlag har det kulturhistoriska värdet beaktats i liten utsträckning då husen förändrats och områdets kulturhistoriska värden är på det stora hela förvanskade.

Tallkrogen

Bild 29,30: Översiktsskarta och vy.

En mindre del av ett betydligt större bostadsområde har valts ut, 111 hus fördelade på 6 gatudelar.

Kulstötärvägen

Antal fastigheter

18

Fastighetsnamn

Olympiatruppen 12-20, Funktionären 12-22

Hustyper

Tätt placerade låga enplanshus typ: XIV:43

Tak

Mestadels tvåkupigt tegel i röda nyanser. Ett svart plåttak och en hel del enkupigt originaltegel

Fasadmaterial/Färger

Påtagligt hög andel volymförändrande tilläggsisolering där tjocka locklister används i panelen. Fem plåtfasader. Resten trä. I huvudsak ljusa täckande färger.

Utbyggnader/garage

I stort sätt samtliga hus är förändrade till sin byggnadsvolym. Då husen står tätt med långsidorna mot gatan märks inte detta påtagligt förutom då utrymmena mellan husen fylls upp av garage här och var. Gatanshornfastigheter är dock känsliga. Fastigheten Utbyggnaden på Funktionären 12 är ett exempel på detta.

Fönster

De flesta originalfönstren är bytta mot panoramafönster och en hel del nya fönster tagits upp. Tre till fyra hus verkar ha originalfönster

Sammanvägd bedömning

Gatan har en förändrad men har ändå en enhetlig karaktär. Den enhetliga färgsättningen gör mycket för helheten.

Amatörvägen

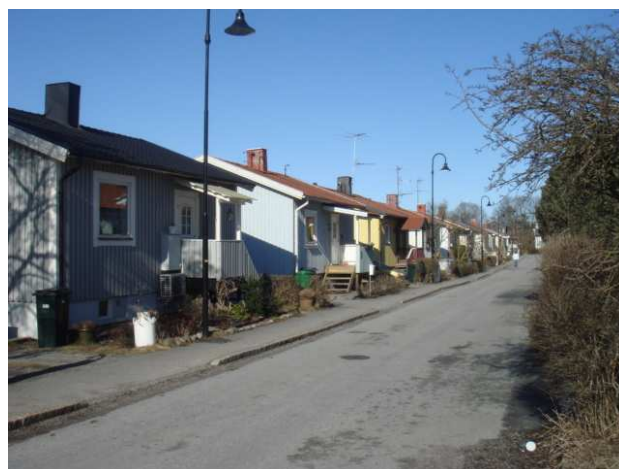

Bild 31: Kulstötärvägen från öst

Antal fastigheter

22

Fastighetsnamn

Funktionären 1-11, Idrottsmannen 12-22

Hustyper

Tätt placerade låga enplanshus typ: XIV:43

Tak

Rött eller svart tvåkupigt betongtegel, fem hus har svarta tak.

Fasadmaterial/Färger

En stor andel av husen har mörka färger som släpper igenom träets struktur. En plåtfasad finns längs gatan, resten är i trä. Locklisterna är ofta tjocka men husen är inte påtagligt förändrade till sina volymer på grund av tilläggsisolering.

Utbyggnader/garage

Det finns ett par garage i utrymmena mellan husen. I övrigt är husen utbyggda vilket dock inte syns särskilt mycket från gatan då husen står tätt.

Fönster

De flesta fönster är utbytta och förändrade till form och placering. En hel del entrédörrar är placerade mot gatan och verkar i samtliga fall bytts ut till nya varianter.

Sammanvägd bedömning

Byggnaderna på gatan är starkt förändrade eller förvanskade, mycket beroende på den brokiga färgsättningen.

Victoria Balcks väg

Antal fastigheter

11

Fastighetsnamn

Idrottsmannen 1-11

Hustyper

Tätt placerade låga enplanshus typ: XIV:43 och liknande typer.

Tak

Rött eller gråbrunt tvåkupigt betongtegel. Två orginaltak med enkupigt lertegel

Fasadmaterial/Färger

Enbart fasader med träpanel. Dock verkar inga originalfasader finnas kvar. Fasaderna har locklister i blandade dimensioner. Ett par tilläggsisoleringar förvanskar husens grundvolymer. Färgsättningen är relativt enhetlig.

Utbyggnader/garage

Husen står tätt, samtliga hus är utbyggda på baksidan. Två skärmtaks garage finns i utrymmena mellan husen.

Fönster

Ca fyra hus har kvar sina originalfönster, resten är förvanskade till form och placering.

Sammanvägd bedömning

Gatumiljön är förändrad men inte förvanskad. Huvudkaraktären är fortfarande enhetlig, mycket beroende på färgsättningen av husen

Träningsvägen

Antal fastigheter

22

Fastighetsnamn

Bild 32: Funktionären 12

Bild 33: Funktionären 5

Bild 34: Funktionären 9-11

Bild 35: Funktionären 11

Bild 36: Victor Balcks väg från väst

Häcklöparen 18-29, Gubbängen 1:1, Löparen 1-10

Hustyper

Tätt placerade låga enplanshus typ: XIV:43 och liknande typer.

Tak

Rött eller svart tvåkupigt tegel. Två originaltak med enkupigt tegel finns längs gatan

Fasadmaterial/Färger

Längs gatan finns fyra plåtfasader och en eternitfasad. Resten av husen har träfasader oftast med tunna lockklister. Färgsättningen är mestadels ljus och täckande.

Utbyggnader/garage

Utbyggnader finns mestadels på husens baksida. Inga garage finns. Två hus har byggts till genom förlängning av husens gavel, vilket förvanskar husens originalproportioner.

Fönster

Husens fönster är verkar vara varierade på alla möjliga olika sätt. Få originalfönster syns till

Sammanvägd bedömning

Gatumiljön är förändrad eller förvanskad, Den varierande fönsterutformningen förvanskar fasaderna och bryter upp enhetligheten. Utförandet på träpaneler och färgsättning väger upp detta till viss del.

Olympiavägen

Antal fastigheter

32

Fastighetsnamn

Häcklöparen 1-17, Tyngdlyftaren 11-18, femkamparen 10-16

Hustyper

Det finns två hustyper på gatan: Typ XIV: 43, samt en mindre variant av denna.

Tak

I stort sätt enbart rött tvåkupigt eller enkupigt tegel.

Fasadmaterial/Färger

Mestadels träpaneler målade i ljusa täckande färger. Om tilläggsisoleringar är gjorda är de överlag varsamt utförda även om panelutförandet varierar en hel del.

Utbyggnader/garage

Ett par garage och några skrymmande utbyggnader förvanskar huvudintrycket en del. I övrigt är utbyggnaderna relativt osynliga bakom husen.

Fönster

Fönstren har i hög grad bytts ut och verkar ha flyttats runt och ändrat storlek godtyckligt på fasaderna. Få originalfönster syns till. Samma hustyp kan mycket olika fönsterutformningar vilket illustreras av bild 31 och 32.

Sammanvägd bedömning

Den enhetliga karaktären är bibehållen och färgsättningen harmonierar. Dock förvanskar husens fönsterplacering och utformning helhetsintrycket ganska mycket.

Vicktor Balcks väg (liten del)

Antal fastigheter

6

Fastighetsnamn

Bild 37: Idrottsmannen 8

Bild 38: Träningsvägen från syd

Bild 39: Häcklöparen 23

Bild 40: Femkamparen 10

Löparen 11-16

Hustyper

Tätt placerade låga enplanshus typ: XIV:43

Tak

Rött tvåkupigt tegel. Ett originaltak med enkupigt tegel.

Fasadmaterial/Färger

Två plåtfasader. 4 av husen är förvanskade till sin färg.

Utbyggnader/garage

Husen är förändrade till sin form. Extra känsliga är gatans hörnfastigheter.

Huset på fastigheten är ett upplysnande exempel på detta.

Fönster

Alla fönster är förvanskade. Husen har för övrigt ganska intressanta entrédörrar.

Sammanvägd bedömning

Gatukaraktern är mycket förändrad, på gränsen till förvanskad.

Bild 43: Viktor Balcks väg (liten del) från öst

Bild 41: Fastighet i kvarteret Häcklöparen

Bild 42: Fastighet i kvarteret Häcklöparen

Sammanvägd bedömning av Tallkrogen

Det övergripande intrycket är att områdets färgsättning gjorts med hänsyn till områdets kulturhistoriska värden och ursprungliga ljusa kulörer. En del undantag fanns bland annat på Amatörvägen. Husen har ofta tilläggsisolerats och de nya panelerna påverkar ofta husens originalproportioner. Samtidigt har en övervägande andel av husen träpanel även om utförandet varierar. Taken har i vissa fall kvar sitt originaltegel men har i de flesta fall bytts ut till olika typer av tvåkupigt tegel i skiftande röda, och gråa nyanser. Svart tegel och plåt förekommer i enskilda fall.

I stort sätt samtliga hus är tillbyggda mot trädgården på ett sätt som påverkar husens grundvolymen påtagligt. Dock står husen tätt med långsidorna mot gatan vilket gör att utbyggnaderna bara märks marginellt härifrån. Känsligt blir istället gatornas hörntomter där utbyggnaderna syns betydligt mer. Ett par mycket skrymmande utbyggnader som gör det svårt att utläsa byggnadernas originalvolymen finns på sådana tomter. En del hus är förlängda genom att husens hela gavlar byggts ut. Detta gällde främst ett par fastigheter på Olympiagatan och Träningsvägen. Det mest förvanskade är husens fönsterutformning där mycket få originalfönster syns till. Fönsterplacering och utformning varierar i hög grad och mycket nya fönster har lagts till.

Sammantaget är området alltså överlag förändrat och på sina ställen näst intill förvanskat.

Riksintressen enligt miljöbalken

Riksintressen regleras i Miljöbalkens hushållningsbestämmelser. I Miljöbalken 3 kap 6 § specificeras att områden av riksintresse för kulturmiljövården skall så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön.⁵³

Begreppet påtagligt skada avser det tillstånd som uppkommer av åtgärder som kan ha en bestående negativ inverkan på de skyddade intressena eller som tillfälligt kan ha stor negativ inverkan på detta. Formuleringen ”så långt som möjligt skyddas mot” innebär att en avvägning skall göras mellan skyddade intressen och eventuella motstående intressen. Utgångspunkten är värnandet om det allmänna intresse som är kopplat till det skyddade området. Hänsyn skall även tas till praktiska och ekonomiska konsekvenser dock med förbehåll för att avvägningen inte enbart får styras av ekonomiska hänsynstaganden.⁵⁴

Det finns även speciella riksintressen som är namngivna i miljöbalken och regleras i miljöbalkens fjärde kapitel. Här namnges och behandlas särskilda större geografiska områden som nationalstadsparker, områden viktiga för turism och friluftsliv exempelvis fjällområden och kuster.⁵⁵ Men mindre riksintressen som Pungpinan behandlas alltså av 3 kap 6 §.

Den centrala myndigheten

Riksantikvarieämbetet har inom sitt sakområde ansvar för att ange områden av riksintresse enligt Miljöbalkens tredje kapitel. Uppgifterna skall sedan redovisas för länsstyrelserna och en bedömning skall ske i dialog med Boverket och andra berörda länsstyrelser.⁵⁶

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen har ansvar att bevaka att Riksintressena tillgodoses i den kommunala översiktsplanprocessen och skall även pröva kommunernas beslut att anta, upphäva eller ändra detaljplan eller områdesbestämmelser om riksintressen inte tillgodoses. Utöver det kan länsstyrelsen även pröva kommunala beslut om bygglov eller förhandsbesked.⁵⁷ Länsstyrelsen har även i uppgift att tillhandahålla utredningar, program och planeringsunderlag kommuner och beslutande myndigheter behöver för att förvalta riksintressena i enlighet med kap 3:6⁵⁸ De ska också underrätta Boverket och Riksantikvarieämbetet om de anser att ytterligare riksintressen bör tillskapas eller om ett riksintresses klassificering eller avgränsning bör omprövas.⁵⁹

Kommunen

Kommunerna skall i sin översiktsplan redovisa hur riksintressena i kommunen skall tillgodoses. Detta skall även återspeglas i detaljplanprocessen och nyupprättade detaljplaners eventuella skyddsbestämmelser.⁶⁰

Utöver vad de ovanstående instanserna ansvarar för var för sig skall kommunerna i samverkan med berörda myndigheter och andra intressenter producera regionala miljöstrategier i form av miljö- och hushållningsprogram för områden med särskild betydelse ur miljö- och hushållningssynpunkt. Miljöprogram skall innehålla kunskapsmaterial och hanteringsmetodik för att underlätta planeringen och blir sedan tillsammans med eventuella skyddsbestämmelser i detaljplaner planeringsunderlag i bygglovshanteringen.⁶¹

⁵³SFS 1998:808 3 kap 6 §

⁵⁴Miljöbalksutbildningen (1998) sid. 64,65

⁵⁵SFS 1998:803 4 kap 1-7 §§

⁵⁶Miljöbalksutbildningen (1998) sid. 57

⁵⁷SFS 1987:10 12 kap 1, 4 §§, 4 kap 5 §

⁵⁸SFS 1998:803 6 kap 12 §

⁵⁹Miljöbalksutbildningen (1998) sid. 57

⁶⁰SFS 1987:10 1 kap 3 §, 2 kap 1 §, 4 kap 1 §

⁶¹Miljöbalksutbildningen (1998) sid .57, Råberg M (1989) sid. 13,16

Eftersom Riksintresseinstrumentet är statens verktyg, vilket till sin funktion skall tillses av länsstyrelsen men är tänkt att reglera sakfrågor i den kommunala förvaltningen där kommunen har planmonopol blir det alltså på sätt och vis indirekt styrande. Ett statligt intresse ytterst förvaltad av kommunerna⁶²

Utöver inventering och kartläggning av områdenas förändring kan man alltså studera ett par olika kommunala planeringsunderlag för att närmare kartlägga tillämpningen av riksintresseinstrumentet. Den yttersta förvaltningen ligger på kommunerna som utöver länsstyrelsens direktiv bör ha två olika typer av underlag till hands. Dels det innehåll i översikts- och detaljplaner som berör riksintressen och dels kulturmiljöprogram av olika slag . Uppsatsen fortsätter sålunda med en granskning av planer, kulturmiljöprogram och bygglovshantering var för sig.

Kulturmiljöunderlag

Stockholms översiktsplan (ÖP99)

Stockholms nuvarande översiktsplan antogs av kommunfullmäktige i oktober 1999. I inledningen konstateras att Översiktsplanens roll i samhällets miljöanpassning har stärkts de senaste åren och att översiktsplanen ses som ett led i arbetet för en långsiktig hållbar utveckling.⁶³

I kapitlet kulturhistoriskt värdefulla miljöer står det generellt om riksintressen för kulturmiljövården att de är utpekade av Riksantikvarieämbetet och att det utöver riksintresset Stockholms innerstad och Djurgården även finns en mängd riksintressen i ytterstaden. Dessa är de samma som de som redovisades i den föregående översiktsplanen från 1990. Här hänvisas det också till dokumentet Tidernas Stockholm –kulturmiljöer av riksintresse av Stockholms stadsmuseum 1990. Det står också att riksintressen för kulturmiljö ska skyddas från påtaglig skada i enlighet med miljöbalken 3 kap 6§.⁶⁴

Pungpinan redovisas tillsammans med Olovslund i ett kapitel med rubriken ”Riksintressen för kulturmiljön i övriga staden” Området beskrivs här som Stockholms första småstugeområde uppfört 1927-28 och att det genom sin välbevarade karaktär är ett utmärkt exempel på Stockholms bostadspolitiska strävanden under 1920-talet.⁶⁵ Tallkrogen återfinns i ett kapitel med rubriken ”Stadsdelar och områden där särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt kulturhistoriska värden” Här beskrivs området som Söderorts största självbyggda småstugeområde med en speciell arenaformad stadsplan. Det nämns även att Tallkrogen har ett eget miljöprogram.⁶⁶

Hur kommunen förvaltningsmässigt förhåller sig till de olika områdena framgår av en speciell del av översiktsplanen som benämns som ”Stockholms byggnadsordning -ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag.” Här behandlas Stockholms olika stadslandskapskaraktärer och stadsbyggnadskaraktärer generellt. Detta efter ett stycke med allmänna förhållningssätt som bland annat specificerar att stadens utveckling skall ske i samspel mellan bevarande och nyskapande på ett varsamt sätt så att varje tidsepok i stadens historia kan uppfattas och förbli läsbar.⁶⁷Stockholms småstugeområden tas upp tillsammans med trädgårdsstäder som en av tolv specifika stadsbyggnadskaraktärer. Förhållningssättet som redovisas handlar om att bevara det sammanhållna gaturummet och husen grupperingar kring gator och öppna platser. Gatubilden skall respekteras och

⁶²Råberg M (1989) sid. 15,16

⁶³Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid.9

⁶⁴Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 147

⁶⁵Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 153

⁶⁶Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 155

⁶⁷Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 101

tillbyggnader garage och andra byggnader skall utföras i liten skala, indragna från fasadlivet mot gatan då särskild hänsyn skall tas till gaturummets helhetsverkan. Vidare skall bebyggelsens tidstypiska prägel bevaras i material, detaljer och färgsättning. Även trädgårdarna och deras utformning benämns som viktigt.⁶⁸ I byggnadsordningen redovisas inga särskilda förhållningssätt till riksintressen, däremot finns hänvisningar till olika områdens respektive miljöprogram.⁶⁹ Något som alltså finns för Tallkrogen men inte för Pungpinan.

Detaljplan för Pungpinan

Pungpinan har en detaljplan som upprättades året innan området började byggas. Den fastställdes i december 1926 och utformades av Per Hallman i samarbete med Axel Dahlberg.

I planen inramas varje kvarter av en smal remsa grönska som inte får bebyggas. Tomten innanför är fri att bebygga med ett ”öppet byggnadssätt” Utöver detta specificerar detaljplanen en större och ett par mindre ytor som allmänna planterade platser. Planen är kompletterad med ett dokument med ”särskilda bestämmelser” som utöver att poängtera att prickad mark ej får bebyggas även föreskriver att byggnader må uppföras av trä. Ett ”öppet eller kopplat” byggnadssätt med enhetligt utseende ska användas. Högst en femtedel av tomternas yta får bebyggas. Om byggnader eller byggnadsdelar är högre än fem meter ska de placeras minst sex meter från granens tomt, i annat fall minst fyra och en halv meter. I övrigt säger de särskilda bestämmelserna även att fasaderna skall behandlas på ett arkitektoniskt tillfredsställande sätt och att alla eventuella gårdsbyggnader, garage och dylikt skall prövas av byggnadsnämnden.⁷⁰

Detaljplan för Tallkrogen

Detaljplanen för det inventerade området i Tallkrogen utgörs av en ändring av den ursprungliga planen 1943. Ändringarna gjordes i syfte att möjliggöra bebyggelse närmre tomtgränsen än fyra och en halv meter. Den nuvarande planen liksom den äldre är sammanställd av Albert Liljenberg och innehåller precis som detaljplanen för Pungpinan bestämmelser i plan om häckar kring varje kvarter och mark framför husen som inte får bebyggas samt allmänna platser och planteringar.⁷¹

Området får endast bebyggas med fristående hus och tomterna får bebyggas till högst en femtedel. Utöver Pungpinans bestämmelser om minsta avstånd för byggnader till tomtgränsen på fyra och en halv alternativt sex meter finns här, vilket planändringen som nämns ovan avser, också här en bestämmelse som möjliggör fastigheter i brandgrupper. Grupper om maximalt sex fastigheter kan avgränsas från övriga fastigheter med brandgator och ha en gemensam byggrätt på 350 kvm. Husen får då placeras närmre varandra än fyra och en halv meter förutsatt att inga dörrar och fönster finns mot den berörda grannen. Planbestämmelserna medger även att husen får uppföras i två våningar med en maximal höjd av sju och en halv meter. (vilket Miljöprogrammet för området tar upp som negativt) Utöver det regleras även husens taklutning som max för vara 30 grader i förhållande till horisontalplan⁷²

⁶⁸Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 120

⁶⁹Stockholms stadsbyggnadskontor ÖP99 (1999) sid. 130

⁷⁰Stadsplanenämnden P. 424 (1926)

⁷¹Detaljplan för Tallkrogen Stadsbyggnadsnämnden (1944) P1 2925

⁷²Stadsplanebestämmelser för Tallkrogen (1943) sid. 1-3

Områdesprogram för Pungpinan

Pungpinan finns med i ett områdesprogram för omgivningen kring Hammarby upprättat av Stockholms stadsbyggnadskontor i augusti 1997. I programmets inledning anges att Stadsbyggnadskontoret inbjuder medborgare och stadsdelsförvaltning till dialog angående områdets framtida förändring. Hammarbyområdet beskrivs inledningsvis som innehållande många förortskvaliteter som bör bevaras och förstärkas och många områden sägs vara kulturhistoriskt intressanta och därför bör alltid en avvägning göras mellan framtida exploatering och befintliga värden.⁷³

Områdesprogrammet innehåller ett kapitel med rubriken Värdefulla bebyggelsemiljöer. Här redovisas de mest kulturhistoriskt intressanta områdena var för sig. Pungpinan benämns här som Riksintresse redan i rubriken och beskrivs som ett enhetligt område med rättlinjigt gatunät, en trädgårdsstad med låga häckar och hus i rader, indragna från gatulinjen, med sammanhängande grönstråk i form av trädgårdarna bakom husen. Områdesprogrammet tar även upp tillbyggnadsproblematiken. Det står att det är viktigt att bevara området så oförändrat som möjligt och att tillbyggnader endast ska accepteras på husens baksidor och underordna sig husens ursprungliga volym. Vidare ska utvändigt tilläggsisolering undvikas och fönster-, fasad-, takmaterial och andra arkitektoniska detaljer skall så långt det går bibehållas eller ersättas med likvärdiga material och utformningar. Såväl de enskilda husen som området helhet benämns som viktiga.

I områdesprogrammet kan man också läsa att byggrätterna är för stora och att det kulturhistoriska värdet kommer skadas om de utnyttjas fullt ut, på grund av detta är en ny planläggning önskvärd. Det står att Byggrätterna bör minskas i eventuella kommande planer vilka också bör innehålla skyddsbestämmelser. Det förespråkas även att ett speciellt miljöprogram bör upprättas likt det som finns för det liknande området Olovslund. I brist på ett sådant bör delar av miljöprogrammet för Olovslund användas även i Pungpinan. Riksintresset redovisas även geografiskt i områdesprogrammet på en karta över södra Stockholm⁷⁴

Områdesprogrammet innehåller också ett kapitel om framtida förändringar. I anslutning till norra delen av Pungpinan planeras ett bostadshus i två våningar med tolv lägenheter.⁷⁵ Detta hus verkade relativt färdigbyggt då jag besökte området i samband med färdigställandet av denna uppsats.

Tallkrogen

Ett likadant områdesprogram finns för Söderled, även det upprättat av Stockholms stadsbyggnadskontor 1997. I detta ingår Tallkrogen. Inledningen berättar om bebyggelsens enhetlighet som ett viktigt värde att ta vara på inför framtiden samt att det finns enskilda byggnader så väl som hela miljöer med ett stort kulturhistoriskt värde. Exploateringsmöjligheterna i området benämns därför som begränsade.⁷⁶

Tallkrogen tas upp under samma rubrik som Svedmyra och Sköndal i ett kapitel med rubriken kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Här beskrivs tallkrogen som Söderorts största självbyggda småstugeområde uppfört 1933-45. Den originella arenaformade stadsplanen nämns särskilt. Vidare beskrivs den homogena och enhetliga utformningen. Området är också utpekade som kulturhistoriskt intressant på en karta som ingår i områdesprogrammet.⁷⁷ Vad gäller framtidsplaner så står det att möjligheten att uppföra handikappanpassade bostäder i Tallkrogen ska prövas.⁷⁸

⁷³Stockholms stadsbyggnadskontor Hammarby (1997) sid. 1

⁷⁴Stockholms stadsbyggnadskontor Hammarby (1997) sid. 11,12

⁷⁵Stockholms stadsbyggnadskontor Hammarby (1997) sid. 14

⁷⁶Stockholms stadsbyggnadskontor, Söderled (1997) sid. 2

⁷⁷Stockholms stadsbyggnadskontor, Söderled (1997) sid. 8,9

⁷⁸Stockholms stadsbyggnadskontor, Söderled (1997) sid. 11

Miljöprogram för Tallkrogen

Utöver områdesprogrammet för Söderled finns det som jag nämnt ovan även ett Miljöprogram individuellt framtaget för Tallkrogens småstugeområde. Detta sammanställdes av Stockholms byggnadsnämnd 1980 efter ett samråd som genomfördes i Tallkrogen 1979 till vilket de boende bjöds in till dialog om områdets utveckling och fick svara på frågor om sina utbyggnadsambitioner och vilka utformningar och material de var mest benägna att använda.⁷⁹ Programmet som sedan sammanställdes vänder sig främst till de boende i området och innehåller en historik om det tidiga 1900-talets bostadssituation och politiken som bidrog till de självbyggda egnahemmen som mynnar ut i en beskrivning av områdets demografiska utveckling och nuvarande situation (1980) Sedan följer en beskrivning av områdets karaktär och de olika hustyperna och vad man främst behöver tänka på för att bevara områdets kulturhistoriska värden. Programmet fungerar här som information om vilka kriterier och metoder bygglovshandläggarna använder i handläggningen av enskilda ärenden.

Efter detta är programmet uppdelat i olika kapitel som mycket pedagogiskt visar hur husen bör målas och vilka kulörer som ska användas. Vidare går det igenom hur tillbyggnader helst ska utformas tillsammans med en genomgång av kulturhistoriskt riktiga fasadmateriäl, taktäckningsmaterial och detaljer.⁸⁰ Med bakgrund i energikrisens efterdyningar innehåller miljöprogrammet också ett kapitel som behandlar olika typer av åtgärder för energieffektivisering. Här favoriseras de metoder som inte ger allt för mycket åverkan på husens grundutformning. De föreslagna metoderna handlar främst om upprustning av uppvärmningssystem, tätning av fönster och dörrar, och isolering av takbjälklag och källarväggar. Ett stycke behandlar även fasadisolering även om läsaren uppmanas att främst satsa på andra åtgärder.⁸¹ Den senare delen av programmet ger olika förslag på hur man kan bygga ut sina respektive hustyper utan att det verkar negativt på områdets karaktär och kulturhistoriska värde.⁸² De föreslagna tillbyggnaderna är alla relativt stora och kanske väl tilltagna utifrån dagens allmänna tyckanden inom kulturvården, med det får ändå sägas stå för en konsekvent uppfattning om vad det kulturhistoriska värdet består i och hur det ska skyddas.

Sammanfattning av kulturmiljöunderlag

Både Tallkrogen och Pungpinan pekas ut som kulturhistoriskt speciella områden i Stockholms översiktsplan (ÖP99) Det ena som riksintresse och det andra som ett område som bör uppmärksammas för sitt kulturhistoriska värde. Betydelsen av riksintresse för kulturmiljövården går igenom i översiktsplanen, men inte vad detta förvaltningsmässigt betyder för enskilda områden. Förhållningssättet till förvaltningen av områdena går istället igenom i kapitlet Stockholms byggnadsordning där trädgårdsstadens kvalitéer karaktäriseras rent allmänt. Trots detta generella förhållningssätt ges kortfattade med konkreta föreskrifter för hur miljön skall hanteras.

De gällande detaljplanerna för områdena är mer eller mindre desamma som när områdena uppfördes. Således saknas de skyddsbestämmelser som är lämpliga för att reglera åtgärder på enskilda byggnader. Utöver detta specificerar detaljplanerna tomternas bygggrätter till en femtedel av tomternas yta vilket blir ödesdigert för Pungpinan då tomterna är större här än i Tallkrogen. De båda planerna säger också att hus får uppföras i två våningar vilket skulle vara ödesdigert för tallkrogens låga karaktär. Vidare finns i de båda planerna uppgifter om hur nära tomtgräns byggnader får uppföras på tomterna vilket (vi ska se) åberopas flitigt i bygglovshanteringen. Pungpinanas detaljplanebestämmelser innehåller för övrigt

⁷⁹Kallstenius Per (1980) sid. 10

⁸⁰Kallstenius Per (1980) sid. 14,15

⁸¹Kallstenius Per (1980)20,21

⁸²Kallstenius Per (1980) 27-35

formuleringar om att byggnader ska uppföras i trä och enhetlig stil och god arkitektur ska eftersträvas, formuleringar som helt saknas i Tallkrogens detaljplanebestämmelser.

År 1997 tog Stockholms stadsbyggnadskontor fram områdesprogram för Södra Stockholm i vilka både tallkrogen och Pungpinan återfinns. I detta material tas Pungpinan upp som riksintresse och behandlas relativt ingående. En kort historik och beskrivning ger en bild av området och programmet ger sedan föreskrifter för hur området ska hanteras i bygglovsfrågor, lik de som återfinns i översiktsplanen. Områdesprogrammet tar för Pungpinan även upp problematiken kring bristen på skyddsbestämmelser och reglering av byggrätter i detaljplan och trycker på att detta bör revideras i eventuella kommande planer för området.

I områdesprogrammet som innefattar Tallkrogen från samma år tas Tallkrogen upp som ett kulturhistoriskt viktigt område och beskrivs i ett par meningar. Här behandlas dock inte några förhållningssätt till förvaltningen av området. Detta återfinns istället i det individuella miljöprogram som upprättades för området 1980. Här ges fastighetsägarna handfasta tips och pedagogiska exempel på hur de på bästa sätt bör underhålla, energieffektivisera och bygga ut sina hus så att det påverkar de kulturhistoriska värdena så lite som möjligt. Miljöprogrammet ger en historisk bakgrund till varför området är kulturhistoriskt intressant och verkar samtidigt ha en demokratisk förankring då sammanställningen föregåtts av ett samråd i Tallkrogen i vilket de boende fått möjlighet att säga sin mening. Miljöprogrammet verkar ha fungerat som en kommunicerande länk mellan de boende och Stockholms stadsbyggnadskontor. Efter att ha granskat det mer noggrant är det svårt att inte ställa sig frågan om varför ett liknande miljöprogram inte finns för Pungpinan?

Bygglovsgranskning

Bygglov enligt PBL

Bygglovsprocessen regleras Plan- och byggnadslagens åttonde kapitel. Det första kapitlet specificerar att bygglov krävs för att uppföra nya byggnader och tillbyggnader. I områden med detaljplan krävs vidare bygglov för att byta färg, fasadbeklädnad, takmaterial eller för att göra andra ändringar som avsevärt påverkar byggnaders yttre utseende.⁸³ Dispens för detta kan ges om åtgärden inte ”väsentligt ändrar byggnadens eller områdets karaktär.”⁸⁴ Bygglov måste vidare sökas för komplementbyggnader då deras sammanlagda area överstiger 15 kvm, har en taknock högre än tre meter eller är placerade närmre tomtgränsen än 4,5 meter. För åtgärder närmre än fyra och en halv meter från tomtgränsen krävs även berörda grannars medgivande.⁸⁵

Kommunen får besluta att bygglov inte krävs i detaljplanerat område under avgränsade tider för att tillåta specificerade åtgärder i enlighet med planen. Samtidigt får kommunen i detaljplanen bestämma att bygglov krävs för en mängd olika åtgärder i ett område som utgör ”en värdefull miljö”⁸⁶ Sådana åtgärder kan utöver det ovan uppräknade bland annat vara underhåll av byggnader med särskilt bevarandevärde enligt PBL 3 Kap 12 §

Bygglovets skall beviljas om åtgärden inte strider mot detaljplan eller fastighetsplan eller om eventuella avvikelser godkänts vid bygglovsprövning eller fastighetsbildning.⁸⁷ Åtgärden måste även uppfylla kraven på hänsyn, säkerhet, varsamhet, förvanskning och underhåll som specificeras i 3 kap PBL § 1,2 samt § 10-18.⁸⁸ Mindre avvikelser från

⁸³SFS 1987:10 1 § Kap 8, 3 § Kap 8

⁸⁴SFS 1987:10 4 a § 8 Kap

⁸⁵SFS 1987:10 stycke 1-3, 4 § Kap 8

⁸⁶SFS 1987:10 6 § Kap 8

⁸⁷SFS 1987:10 11 § kap 8, SFS 1970:998 3 kap 2 §

⁸⁸SFS 1987 stycke 3 11 § 8 kap.

detaljplanen kan beviljas om avvikelserna är förenliga med detaljplanens syfte. En samlad bedömning skall då göras där eventuella tidigare bygglov och avvikelser vävs in i bilden.⁸⁹

Det går även att ansöka om rivningslov för byggnader. Dessa ska bifallas om byggnaden inte omfattas av rivningsförbud i detaljplan eller områdesbestämmelser, behövs för bostadsförsörjning eller om byggnaden bör bevaras på grund av sitt kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde.⁹⁰

Bygglovsprövningen görs av kommunernas byggnadsnämnder. Innan lovet lämnas skall byggnadsnämnden genom underrättelse bereda sakägare, fastighetsägare och andra berörda boende samt den eventuella organisation av boende som har avtal om förhandlingsordning i planärenden eller är ansluten till en riksorganisation inom vars verksamhetsområde fastigheten är belägen.⁹¹

Områden av Riksintresse nämns inte specifikt i PBL:s kapitel som berör bygglov. Det specificeras inte heller vilka remissinstanser som skall konsulteras i särskilda bygglovsärenden. I den mån bygglovslagstiftningen ger riktlinjer för förfarandet med kulturhistoriskt känsliga byggnader handlar det alltså istället om hänvisningen till plan- och bygglagens tredje kapitel och de formuleringar om hänsyn, varsamhet och förvanskning av särskilt kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som finns där.

Det förefaller alltså som att det i denna fråga är vattentäta skott mellan det kommunala planeringsverktyg PBL utgör samt länsstyrelsens och de centrala myndigheternas lagstiftning i form av Miljöbalken och Kulturminneslagen. Detta trots att riksintressen i högsta grad är en kommunal angelägenhet som skall redovisas i översiktsplan och säkerställas i detaljplan. Från en juridisk utgångspunkt kan man alltså inte vänta sig att bygglovshandläggare använder riksintresseinstrumentet som verktyg i sina beslut. Men då bygglovsprocessen utgör den yttersta instansen för den fysiska offentliga planeringen och dessutom blir särskilt central i områden med många mindre fastigheter blir det ändå intressant att kartlägga riksintresseinstrumentets tillämpning i denna process.

För att skapa en bild av bygglovshanteringen i de studerade områdena har jag gjort ett antal stickprov. Sju fastigheter i Pungpinan och fem i Tallkrogen med bedömningsmässigt hög förändringsgrad har valts ut med hjälp av inventeringsmaterialet i denna studie samt med hjälp av översiktsbilder från www.eniro.se. Jag har även valt att fokusera på bygglovsärenden efter 1987 då plan- och byggnadslagen fick sin nuvarande form. För Pungpinan har även en inventering från 1999 använts i vilken fyra fastigheter som i en tidigare inventering 1991 bedömts som särskilt kulturhistoriskt värdefulla visats sig bli utbyggda någon gång mellan 1991 och den senare inventeringen 1999. Dessa fastigheter är Ordningen 3, Vänskapen 14, Fliten 11 och Troheten 3.⁹²

Pungpinan

Fliten 17

Två år innan PBL vinner laga kraft ansöker fastighetsägaren om att göra en omfattande tillbyggnad med sovrum, badrum samt en ny trappa till övervåningen. Bygglovet beviljas efter att berörda grannar godkänt tillbyggnaden. Bygglovshandläggaren föreskriver att fasad- och takmaterial utförs på samma sätt som det befintliga huset.

2008 ansöker fastighetsägaren på nytt om bygglov. Denna gång för en utvändigt ändring i form av att husets farstukvist byggs om till en hall och att en ny veranda uppförs på baksidan. Ägaren verkar medveten om områdets kulturhistoriska värden och hävdar att

⁸⁹SFS 1987 stycke 3, 11 § kap 11

⁹⁰SFS 1987:10 16§ Kap 8

⁹¹SFS 1987:10 22§ Kap 8, SFS 1987:10 25§ Kap 5

⁹²Stockholms stadsmuseum Byggnadsinventering av Pungpinan (1999)

byggnadsvolymen inte kommer att öka speciellt mycket och att fönster och dörrar kommer att utföras likt de på originalbyggnaden. Ägaren hänvisar även till att liknande utbyggnader är vanliga i området. Ritningarna är godkända av berörda grannar. Bygglovets beviljas av bygglovshandläggaren som själv skriver att byggnaden ingår i ett område med bebyggelse av särskilt kulturhistoriskt intresse och att nya byggnadsdetaljer som fönster, dörrar, vindskivor mm skall utföras likt de befintliga beträffande material, detaljutformning och kulör. En mindre avvikelse från detaljplan medges då tomten överexploateras med 2 kvm. I övrigt är mappen som innehåller bygglovshandlingarna märkt med "riksintresse." En remiss har utgått till ett geodataföretag men utöver det finns inga övriga remisser.⁹³

Fliten 18

Strax innan PBL- lagstiftningen vinner laga kraft 1987 är Fliten 18 redan tillbyggd på baksidan. Fastighetsägaren söker då bygglov för att bygga en våning till på tillbyggnaden och inreda det med ett sovrum. Vidare vill de bygga ut med ytterligare en byggnadskropp med sovrum och källare under. Dessutom innehåller ansökan en mindre entré.

Denna ansökan beviljas i April 1987 efter att ha fått dispens för att utbyggnaderna hamnar närmre tomtgränsen än fyra och en halv meter, samt med kravet att utbyggnaderna utförs med samma ytskikt och färgsättning som den befintliga byggnaden. Förutom ett medgivande av grannarna innehåller bygglovshandlingarna inga andra remisser eller andra betänkanden.⁹⁴

Ordningen 3

I April 1988 ansöker fastighetsägaren om bygglov för en tillbyggnad i ett plan med nytt vardagsrum, sovrum och toalett vilket beviljas utan erinran samman månad. Utbyggnaden påbörjas dock aldrig varpå bygglovets förklarar som avskrivet 1998.⁹⁵

1998 inkommer en ny ansökan om bygglov, denna gång för en tillbyggnad i tre plan med takkupa och en byggyta på 26,5 kvm med fasad och tak likt befintlig byggnad. Ärendet går på remiss till Stockholms stadsmuseum som avstyrker tillbyggnaden med hänvisning Pungpinans kulturhistoriska värden som småstugeområde samt husets kulturhistoriska egenvärde då det är ett relativt orört Knivstahus uppfört 1927. Huset bedöms vara en viktig del av riksintresset och bör ses som en särskilt kulturhistoriskt värdefull byggnad enligt PBL kap 3:12. Stadsmuseet skriver att Ordningen 3 är ett av mycket få hus i området som har kvar den ursprungliga planlösningen. Dessutom är huset välexponerat då fastigheten ligger i hörnet till en korsning.

Stadsbyggnadskontoret menar dock att byggrätternas storlek samt traditionen kring tillbyggnader i området omöjliggör nekandet av bygglov då utbyggnaden i detta fall inte överskrider byggrätten. Däremot går det att med riksintresset och rådande byggnadslagstiftning åstadkomma en "varsam utformning" av tillbyggnaden. Handläggaren beviljar därför bygglovets dock med ett par föreskrifter: Tillbyggnaden skall förskjutas så att avståndet från hörnet på originalbyggnaden blir minst 0.5 m. Taknocken måste vara en takpanna lägre än på originalbyggnaden samt den föreslagna takkupan skall göras med slutande pulpettak i liten skala. Fasadmateriel, tak och övriga detaljer skall göras likt det befintliga utförandet. I beslutshandlingarna framgår att huset ligger i ett område av särskilt kulturhistoriskt intresse. Tillbyggnaden tillstyrks i byggnadsnämnden i Augusti 1998 trots Stadsmuseets avrådan.⁹⁶

⁹³SBK Fliten 17 2008-16658-571

⁹⁴SBK Fliten 18 87-243-40 1-3

⁹⁵SBK Ordningen 3 1988-811-40

⁹⁶SBK: Ordningen 3

Vänskapen 14

1988 ansöker fastighetsägaren om att uppföra ett stort garage med en byggyta på ca 47 kvm. Bygglov lämnas direkt över disk då berörd granne redan hörts. Utöver föreskrifter om att garaget skall kläs med stående locklistpanel och röda tegelpannor görs inga övriga anmärkningar trots garagets storlek.⁹⁷

1998 inkommer en ny ansökan om bygglov, denna gång för en tillbyggnad på 13,7 kvm. Bygglovet beviljas i maj samma år med ”mindre avvikelser från detaljplan” då tillbyggnaden innebär att tomten överexploateras med 13,7 kvm. Handläggaren föreskriver att gavelfönstret på tillbyggnaden skall minskas i storlek och att övriga detaljer skall utformas i enlighet med originalbyggnaden. Beslutshandlingarna innehåller formuleringar om att byggnaden ingår i område av särskilt kulturhistoriskt intresse och att ändringar skall ske i enlighet med kapitel 3:12. Detta på grund av att en remiss utgått till Stockholms stadsmuseum som godkänner utbyggnaden under förutsättning att gavelfönstret görs mindre och tillbyggnaden i övrigt utformas i enlighet med originalbyggnaden.⁹⁸

Ärligheten 3

1988 ansöker fastighetsägaren för Ärligheten 3 i Pungpinan om bygglov för att förlänga sitt hus, göra en tilläggsisolering med panelbyte samt byte av takmaterial till svart plåt. I ansökan beskriver ägaren åtgärden.

Förlängning av huset, utseendet kommer att vara det samma som förut, förutom längden på huset, den nya träpanelen + isolering

Träfasad = Röd lockpanel, Tak = svart plåt i takpanneutförande

I oktober 1988 beviljas bygglovet och eftersom PBL blivit verksam innehåller beslutet en stöd hänvisning till PBL Kap 8:11. Den enda erinran bygglovshandläggaren har är att ägaren skall lämna in förslag på färgsättning innan denna del av byggnadsarbetet påbörjas.⁹⁹

I maj 1992 beviljas utan anmärkning ytterligare ett bygglov på fastigheten då ägaren vill komplettera sitt vardagsrum med ett burspråk. Med burspråk menas här en byggnadskropp stående på en egen grund och med ett pulpettak strax nedanför den ordinarie taklinjen på husets långsida.

1997 kommer ytterligare en förändring då ägaren ansöker om att uppföra en garagebyggnad på tomten. Ansökan beviljas med dispens för ”en mindre avvikelse från detaljplan” då den totala byggnadsarealen med garagets uppförande kommer överstiga den tillåtna med 15 kvm. Garaget kommer dessutom att ligga på gränsnära läge vilket kräver grannarnas medgivande. Handläggaren skriver vidare att bygglovet inte innebär något ställningstagande till planlösning eller tekniskt utförande. Bygglovshandlingarna innehåller här även ett remissyttrande från Stockholms stadsmuseum som delvis tillstyrker och delvis avstyrker ärendet. (Båda rutorna är ifyllda). Yttrandet innehåller ett granskningsutlåtande som tar upp områdets kulturhistoriska värden samt det faktum att det utgör ett riksintresse för kulturmiljövården. Även om de bedömer att husets kulturhistoriska värden i och med sin ombyggnad är begränsade så har det ändå klassats som kulturhistoriskt värdefullt i Stadsmuseets klassificering. Slutligen godkänner Stadsmuseet garaget men påpekar att det inte får byggas ihop med det befintliga huset, inga plank eller annat skymmande får uppföras för att det inte ska påverka trädgårdsstadens öppna karaktär.¹⁰⁰

⁹⁷SBK Vänskapen 14

⁹⁸SBK Vänskapen 14 1998-00577

⁹⁹SBK Ärligheten 3 88-570-40

¹⁰⁰SBK: Ärligheten 3 1997-184-40

Troheten 3

I oktober 1992 inkommer fastighetsägaren med en ansökan om tillbyggnad i två plan med källare på ca 16 kvm byggnadsyta samt ett plank med dörr som en insynsskärm i trädgården. Bygglovets beviljas samma månad efter att den berörda grannen godkännt planket. Bygglovshandlingarna innehåller inga övriga anmärkningar eller remisser.¹⁰¹

I mars 2002 ansöker fastighetsägaren om bygglov på nytt. Denna gång för en tillbyggnad på sammanlagt 20 kvm innehållande en ny entré samt en veranda med falsat plåttak. Ansökan är från början kompletterad med samtliga grannars bifall. Ärendet går på remiss till Stockholms stadsmuseum som avstyrker tillbyggnadens tänkta utformning med hänvisning till påverkan på riksintresset. Museet tar även upp att huset i sig själv är mycket välbevarat och har klassats som särskilt värdefullt i museets inventering. (grön klassning) Verandan beskrivs som ett främmande inslag i småstugemiljön och museet menar att utbyggnaden som helhet kommer ge ett påtagligt nytt intryck från gatan. De förespråkar att utbyggnaden görs betydligt mindre och förses med tegeltäckt sadeltak och att den i material och utförande skall ansluta till den befintliga utbyggnaden. Museet avstyrks alltså tillbyggnaden med hänvisning till PBL kap 3:12. Trots detta tillstyrker byggnadsnämnden ansökan i maj 2002 dock med vissa justeringar. Entréutbyggnaden ska minskas och utformas mer varsamt vad gäller taklutning och utformning. Även verandans yta minskas och ges en större andel fönster för att ge ett ”luftigare intryck” Byggnadsnämnden bedömer att dessa justeringar innebär en avvägning mellan byggrättens medgivanden och de antikvariska kraven.¹⁰²

Fliten 11

I januari 2005 inkommer fastighetsägaren med en bygglovsansökan för en utbyggnad. Förslaget innebär mer än en fördubbling av husets originalvolym med en byggnadskropp klädd med liggande träpanel och förskjuten gavelform i relation till originalvolymen. Förslaget innehåller även glaspartier och fönster med former som inte överensstämmer med originalbyggnadens fönster.

Handläggaren avstyrker förslaget med motiveringen att den nya byggnadskroppen kommer att ligga för nära tomtgränsen samt att den förvanskar originalbyggnadens kulturhistoriska värden i enlighet med PBL Kap 3:12. Handläggaren tar även upp att fastigheten ingår i ett område av Riksintresse för kulturminnesvården vilket kräver att tillbyggnaden skall vara väl anpassad efter originalbyggnaden. Då den föreslagna utbyggnaden inte uppfyller dessa kriterier avstyrks ärendet.

Med bakgrund av detta reviderar fastighetsägaren sina ritningar och inkommer med en ny ansökan där gavelform, fönster och panel anpassats efter det befintliga huset. Utbyggnaden har dock i stort sätt samma volym som i det första förslaget. En annan handläggare hanterar ärendet på Stadsbyggnadskontoret och bygglovets beviljas i April 2005 utan någon erinran och utan remiss till Stockholms stadsmuseum. Remiss utgår dock till utstaknings/lägeskontrollant vilket kommer tillbaka utan erinran.¹⁰³

Tallkrogen

Tyngdlyftaren 15

1988 inkommer fastighetsägaren med en ansökan om tillbyggnad vilken beviljas i september samma år med ”mindre avvikelse från detaljplan” då fastigheten genom tillbyggnaden överexploateras med 18 kvm. Då berörda grannar inte har något att erinra

¹⁰¹SBK: Ärligheten 3 1992-1274-40

¹⁰²SBK: Troheten 3 2002-03308-571

¹⁰³SBK: Fliten 11 2005-01260-571

utgör inte det ett problem. Bygglovshandlingarna innehåller inga övriga remisser eller utlåtanden.¹⁰⁴

Häcklöparen 20

I april 1990 ansöker fastighetsägaren om bygglov för en tillbyggnad med sovrum samt ny dusch och WC och altan. Fastighetsägaren specificerar att tillbyggnaden kommer att uppföras med vitmålad träpanel och rött taktegel. Bygglovet beviljas trots att den tillåtna byggnadsytan överskrids med 25kvm. Handläggaren skriver att byggnaden ingår i en brandgrupp och att husgruppens byggnadsyta på grund av att grannarnas tillbyggnader redan är överskriden. Denna ”mindre avvikelse från detaljplan” kan dock tillåtas om grannarna ger sitt medgivande samt att tak och fasader utförs med samma material och kulörer som det befintliga huset.¹⁰⁵

2005 konstaterar en representant från Stadsbyggnadskontoret att fastighetsägaren uppfört en carport bredvid sitt hus. Detta stridande mot gällande detaljplan då den är för stor, befinner sig för nära grannens tomt samt för nära gatan. Fastighetetsägaren uppger att han förhört sig om möjligheten att bygga en dylik carport utan att söka bygglov och fått ett positivt svar och dessutom måttangivelser, vilka fastighetsägaren i och för sig inte följt. Fastighetsägaren åläggs en straffavgift som är fyra gånger så hög som bygglovsavgiften i detta fall ca 8000 kr, samt att riva carporten under hot om vite på 75000 kr.¹⁰⁶

Femkamparen 10

Huset byggdes ut redan under 50-talet och är alltså redan relativt förändrad 1989 då ägaren ansöker om bygglov för att bygga om sin altan till en hall samt för att bygga till befintlig entré för att på så sätt förstora hallen. Bygglov beviljas tillsynes utan någon erinran. Ingen granskning redovisas i bygglovshandlingarna.¹⁰⁷

1992 ansöker ägaren om bygglov för att helt bygga in sin altan och bygga en källare under den. Vidare innefattar ansökan en utbyggnad av fastighetens kök. Allt är tänkt att utföras med träpanel som ytmaterial samt tegel på taket. Ansökan beviljas i Augusti 1992 utan erinran.

Två år senare vill fastighetsägaren uppföra ett garage med plats för en bil sammanbyggt med huvudbyggnaden. Platt tak med träpanel i samma färg som huset.

I April 1995 beviljas bygglovet i vilken en ”mindre avvikelse” från detaljplanen medges: byggnadsarean överskrider Byggrätten med 26 kvm. Samt att garaget placeras på ”mark som inte får bebyggas.” Utöver ett grannhörande innehåller inte handlingarna andra remisser eller anmärkningar.¹⁰⁸

Funktionären 12

Fastigheten genomgår en omfattande förändring då ägaren hösten 1989 ansöker om att bygga ut sitt hus med ca 30 kvm samt uppföra ett garage, en groventré, bastu och dusch samt en carport. Vidare vill ägaren tilläggsisolera hela huset, byta panel samt byta ut fönstren till moderna treglasfönster. Ansökan beviljas i februari 1990 och handläggaren skriver att ansökan omfattar mindre avvikelser från detaljplan då största möjliga byggrätt överskrides, vilket medges med förbehåll för carporten som i sin helt avstyrks. Ansökningshandlingarna innehåller ett grannhörande med medgivande av samtliga grannar samt ett remissyttrande från Stockholms Stadsmuseum som i sitt granskningsyttrande påpekar att PBL kap 3:12 skall tillämpas. Stadsmuseet accepterar den föreslagna tillbyggnaden om den kortas något för att den från Olympiavägen skall uppfattas som lika lång som huvudbyggnaden och för att den skall ses som en tillbyggnad på denna och inte

¹⁰⁴SBK: Tyngdlyftaren 15 88-539-40

¹⁰⁵SBK: Häcklöparen 20 90-462-40

¹⁰⁶SBK: Häcklöparen 20 2005- 00650-577

¹⁰⁷SBK: Femkamparen 10 451-Brd/54

¹⁰⁸SBK: Femkamparen 10 1994-862-40

en ursprunglig huskropp. De skriver att det är viktigt att Tallkrogen behåller sin småskaliga småstugemiljö och att byggnadsdetaljer skall anpassas efter platsens kulturhistoriska värden. Stadsmuseet godkänner i stort tillbyggnaden men avstyrker två föreslagna burspråk mot baksidans balkong i enlighet med fastighetens särskilda kulturhistoriska värde.¹⁰⁹

Under 2000-talet blir dock relationen mellan fastighetsägaren och stadsbyggnadskontoret mer problematisk. 2001 uppför fastighetsägaren en den carport som avstyrktes i bygglovet från 1990 i tron att bygglovet medgav detta. Stadsbyggnadskontoret ålägger fastighetsägaren en straffavgift på 7000 kr samt begär rivning av carporten med hot om vite på 50000. En brevkorrespondens mellan ägaren och bygglovshandläggaren finns med i bygglovshandlingarna där ägaren förhör sig om att möjligheten att söka bygglov i efterhand. Handläggaren beviljar inte detta och fastighetsägaren blir tvungen att riva carporten.¹¹⁰

2007 tillkommer ett till ärende av denna typ. Stadsbyggnadskontoret får ett anonymt telefonsamtal om att fastighetsägaren till Funktionären 12 uppfört en byggnad på sin tomt med betydligt större volym än gränsen för bygglovsbefriade friggebodar medger. Dessutom är byggnaden placerad så att den gör intrång på en av granntomterna. Stadsbyggnadskontoret meddelar då ägaren att denne har rätt att söka bygglov i efterhand men att det troligen inte kommer att bli beviljat. Längre går det tyvärr inte att följa ärendet då handlingarna ännu inte bokförts i Stadsbyggnadskontorets arkiv.¹¹¹

Idrottsmannen 3

I januari 2000 ansöker fastighetsägaren om att uppföra en tillbyggnad på 29 kvm i ett plan med betongplatta på mark som underlag. Tillbyggnaden skall innehålla sovrum, hall och klädkammare och kläs med stående panel och röda tegelpannor på taket. Bygglovet beviljas samma månad med mindre ”avvikelse från planen” då tomten överexploateras med 16 kvm, vilket berörda grannar godkänner.

En remiss utgår till en utstaknings/lägeskontrollant som mäter in den tänkta tillbyggnaden och gör vissa påpekanden. Till följd av detta föreskriver bygglovshandläggaren att tillbyggnadens fasadliv ska ligga 33 cm innanför det motsvarande fasadlivet på den befintliga gaveln för att tillbyggnaden skall hamna inom tomtgränsen. Handläggaren föreskriver också att tillbyggnaden skall uppföras med ytmaterial likt det befintliga husets.¹¹²

Sammanfattning av bygglovsgranskning

Jag har valt att ta med två referensärenden från åren precis innan 1987 för fastigheterna Fliten 17 och 18 i Pungpinan. Bygglovsärendena berör mycket omfattande utbyggnader och beviljas förutsatt att fasad- och takmaterial görs med samma utförande som de befintliga utbyggnaderna samt att berörda grannar inte motsätter sig förändringarna. Förfarandet verkar dock inte ha förändrats särskilt mycket tiden efter 1987 till 1992. Större utbyggnader beviljas i samma utsträckning trots att de i Tallkrogen innebär i två fall innebär ”mindre avvikelser från detaljplanen” då fastigheternas byggrätter tillåts överskridas med 18 respektive 25 kvm. I Pungpinan hittades från denna tid inga sådana ”mindre avvikelser”, troligen på grund av att byggrätterna i detta område är betydligt större än i Tallkrogen.¹¹³

Ett ärende från 1989 skiljer dock ut sig. Ägarna till fastigheten Funktionären 12 i Tallkrogen ansöker om en utbyggnad på 30 kvm, nya fönster och panel samt en carport.

¹⁰⁹SBK: Funktionären 12 89-824-40

¹¹⁰SBK: 2001-08919-577

¹¹¹SBK: 2007-07466-576

¹¹²SBK: 2000-0067-571

¹¹³DP Pungpinan, Tallkrogen.

Detta ärende är det första i undersökningen som går på remiss till Stockholms stadsmuseum. Stadsmuseet föreslår en del förändringar i bygglovets och hänvisar till områdets kulturhistoriska värde och PBL kap 3:12. Bygglovshandläggaren hörsammar till viss del stadsmuseets krav och specificerar föreskrifter för utbyggnaden samt avstyrker helt carporten. Förslaget i bygglovsansökan skiljde dock ut sig från de övriga och innehöll en betydligt högre förändringsgrad än de övriga beviljats. Det bör dock tilläggas att handläggarens korrigeringar inte innebar några direkta volymminskningar av tillbyggnaden.

Under mitten av 90-talet är det glest mellan bygglovsansökningarna. Utöver ett beviljat garage som överstiger byggrätten med 26 kvm på Femkamparen 10 i Tallkrogen händer inte mycket förrän 90-talets senare år. Byggprojekten återkommer med början 1997 då Ärligheten 3 i Pungpinan får ett garage beviljat. I detta fall har bygglovsansökan gått på remiss till Stockholms stadsmuseum som skriver att området är ett riksintresse för kulturmiljövården och att det föreslagna garaget inte bör byggas ihop med huvudbyggnaden. Dock har de inget att erinra mot att byggrätten överskrids med 15 kvm vilket Byggnadsnämnden godkänner som en ”mindre avvikelse”. Tiden framöver verkar större föreslagna förändringar i Pungpinan fortsätta gå på remiss till Stockholms stadsmuseum. Stadsmuseet avstyrker tillbyggnaderna helt eller föreslår mer kulturhistoriskt hänsynsfulla utformningar. De hänvisar även flitigt till riksintresset. Dock verkar inte bygglovshandläggaren eller byggnadsnämnden fullt ut rätta sig efter stadsmuseets yrkan utan föreskriver istället kompromisser som handlar om korrigeringar av fönsterutformningar och detaljutföranden. Volymminskningar av tillbyggnader föreskrivs i ett enskilt fall. I ett intressant ärende från 2005 avstyrker bygglovshandläggaren själv en arkitekturtrad utbyggnad på Fliten 11 då den föreslagna utbyggnaden klart skiljer ut sig från områdets kulturhistoriska sammanhang. Fastighetsägaren reviderar då sitt förslag vilket en annan handläggare på stadsbyggnadskontoret godkänner utan erinran trots att stadsmuseet inte fått någon chans att yttra sig.

I undersökningen finns även för Tallkrogen två fall av olovligt byggande där stadsbyggnadskontoret inte beviljar ansökningar om bygglov i efterhand. De båda ärendena handlar om uppförandet av carport på tomten. Fastighetsägarna hävdar att de uppfört carportarna i god tro men kommunen yrkar ändå på rivning av de olovligt uppförda byggnaderna med hot om vite.

Det förefaller slutligen som att det under 1990- och 2000-talet är vanligare med remisser till Stockholms stadsmuseum i Pungpinan än i Tallkrogen. Möjligen till följd av de inventeringar som Stadsmuseet gjorde där på 1990-talet. Det faktum att Pungpinan är Riksintresse förekommer utöver i Stadsmuseets yttranden även i vissa enskilda bygglovshandläggares bedömning. Dock verkar detta väga lätt i relation till byggrätternas storlek. Men även i sådana fall som byggrätternas överskrids godkänns detta och benämns som ”mindre avvikelse från detaljplan”. Stadsmuseets yttranden efterlevs endast i viss mån. I fråga om material och utformning följs stadsmuseets anvisningar men vad gäller tillbyggnadernas volymer görs bara smärre korrigeringar.

Slutsatser och diskussion

En genomgång av egnahemsrörelsens historik ger en bild av Pungpinan och Tallkrogens egnahemsområden som ett uttryck för en kraftig socialpolitisk satsning för att lösa den prekära bostadssituationen i Stockholm under 1900-talets början. Stora skaror arbetare och människor med lägre ekonomisk standard gavs för första gången möjlighet att bosätta sig i självbyggda småhus en bit utanför innerstaden utan att några anspråk på ekonomisk vinning låg bakom satsningarna, vilket oftast varit fallet i de tidigare mer eller mindre privat organiserade egnahemsprojekten. Byggnadsprojekten präglades av långtgående standardisering, rigoröst planeringsarbete och likformighet för att självbyggnadsmomentet i projekten skulle fungera som en konstant enhet i en på förhand uträknad ekonomisk modell. Denna utgångspunkt återspeglas följaktligen också i de sedan uppförda områdenas karaktär som präglas av stor enhetlighet med typhus placerade i likformiga rader och där husutformning, gaturum, trädgårdar, allmänna platser och planteringar utformats efter ett på förhand planerat mönster. Mycket av områdenas nuvarande kulturhistoriska värden består just i denna enhetlighet som i sig själv är en bärare av historien kring det tidiga 1900-talets bebyggelseutveckling. Bakom stadsplanerna stod dessutom två av landets främsta stadsplanarkitekter med djupa rötter i den internationellt framgångsrika trädgårdstadsrörelsen i vilken Camillo Sitte och Ebenzer Howard var förgrundsgestalter.

Genom en inventering kan man konstatera att de båda områdena är mer eller mindre förvanskade till sitt kulturhistoriska innehåll. I Pungpinan påverkar utbyggnader starkt husens originalkaraktär vilket dock vägs upp en aning av att fasader, tak och fönster mm till sin utformning har utförts med hänsyn till originalutförandet. I stort sätt inga hus har kvar sina ursprungliga volymer och färgsättningen frångår de ljusa kulörer området från början färglades med. Man kan ana en viss skillnad mellan områdets norra och södra del där det norra är aningen mer välbevarat. På det stora hela gör jag dock bedömningen att områdets kulturhistoriska värden huvudsakligen är förvanskade. Situationen är inte mycket bättre i Tallkrogen då även här i stort sett alla hus har byggt ut på ett sätt som påtagligt påverkar deras originalvolymer. Många hus har tilläggsisolerats vilket också det påverkar husens proportioner negativt. De flesta husen har träpanel, men utförandet skiftar starkt vad gäller fönster, dörrar och andra detaljer. Färgsättningen verkar dock överlag ha anpassats efter originalutförandet. Utbyggnaderna är mindre störande här än i Pungpinan då husen står tätt med långsidorna mot gatan. Överlag är originalutförandet aningen bättre bevarat här än i Pungpinan. Dock alltså mycket beroende på att Pungpinan genom husens glesare placering och höjd är känsligare för förändring än Tallkrogen. Sammanfattningsvis kan man ändå efter inventeringen konstatera att riksintresseinstrumentet inte inneburit att Pungpinan bevarats i större utsträckning än Tallkrogen.

Med hjälp av en genomgång av befintliga kulturmiljöunderlag har jag kommit närmare de förvaltningsprocesser som ligger bakom detta faktum. I Stockholms översiktsplan (ÖP99) redovisas Pungpinan som riksintresse och Tallkrogen som ett kulturhistoriskt intressant område. Företeelsen riksintresse berörs enbart kortfattat. Förhållningssättet till områdenas förvaltning redovisas generellt i kapitlet Stockholms byggnadsordning under rubriken trädgårdstäder. Inga förvaltningsmässiga skillnader mellan områdena kan utläsas. Sådana skillnader återfinns istället i de områdesprogram från 1997 som Tallkrogen och Pungpinan ingår i. Pungpinan redovisas här som riksintresse och handfasta uppgifter om vilka aspekter av området som är värdefulla och hur man ska hantera dem. Områdesprogrammet behandlar utbyggnadsproblematiken specifikt och tar även upp problemet med att de i detaljplan fastställda bygggrätterna är för stora för att området ska kunna skyddas. Tallkrogen behandlas inte alls i samma utsträckning i detta material och berörs endast i några meningar.

Dock finns det ett individuellt miljöprogram för Tallkrogen sammanställt av Stockholms stadsbyggnadskontor redan 1980. Programmet vänder sig direkt till de boende i Tallkrogen

och innehåller utöver en historik och en beskrivning av Tallkrogens kulturhistoriska värden även föreskrifter om underhåll, energieffektivisering färgsättning och utbyggnader. Detta miljöprogram har ingen motsvarighet i Pungpinan och fanns även att tillgå 17 år före något områdesprogram upprättades för Pungpinan överhuvudtaget. Kanske kan de skillnader i bevarandegrad som konstaterades i inventeringen ha med detta att göra.

Ett minst lika viktigt instrument för förvaltning och bygglovshantering utgörs av områdenas detaljplaner. De båda gällande detaljplanerna är mycket gamla och får sägas vara likvärdiga i förvaltningshänseende. De innehåller inga skyddsbestämmelser och specificerar byggrätterna till en femtedel av tomternas yta vilket dock är aningen mer problematiskt för Pungpinan eftersom tomterna är större här.

Det underlag som gått igenom ovan är vad de bygglovshandläggare som hanterar ärenden i Tallkrogen och Pungpinan har att använda sig av för att säkerställa kulturhistoriska värden i områdena. Utöver detta kan man även analysera bygglovshandläggarnas agerande ur en juridisk synvinkel. Analyserar man Plan- och byggnadslagets kapitel om bygglov kan man konstatera att inga speciella direktiv ges om hur riksintressen skall hanteras i denna lag. Riksintressena faller istället under lagens tredje kapitel om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse precis som vilka andra värdefulla bebyggelsemiljöer som helst.

I den granskning av bygglovshanteringen jag gjort har jag funnit att de skillnader som här förekommer mellan områdena i fråga främst handlar om hur ofta bygglovsärendena går på remiss till Stockholms stadsmuseum. I Pungpinan är detta betydligt vanligare. Dock efterlevs sällan Stadsmuseets föreskrifter fullt ut. Istället bidrar dessa till att en mer eller mindre lyckad kompromiss görs mellan bevarande- och exploateringsintresset. Bygglovshandläggarna hänvisar i vissa fall även själva till Riksintresseinstrumentet men detta är inte alls lika styrande som exempelvis byggrätternas storlek i detaljplanerna. Om grannarna inte har någonting att invända (vilket det sällan har) verkar det dock inte vara några problem att överskrida byggrätterna varken i Tallkrogen eller riksintresset Pungpinan.

Sammantaget har jag alltså funnit att Riksintresseinstrumentet spelat mycket liten roll i den fysiska planeringen för Pungpinan i jämförelse med hur Tallkrogen har hanterats. Riksintresset är inte mer välbevarat än referensområdet för vilket de kulturmiljöunderlag som finns att tillgå är mer utförligt. Dock är det förmodligen inte främst här anledningen till riksintressets undermåliga förvaltning finns att hämta. Den avgörande punkten är nog snarare den praxis man använder i bygglovshanteringen där detaljplanerna verkar vara det styrdokument man främst använder sig av. När dessutom avvikelser görs från dessa samtidigt som gehör för stadsmuseets yttranden ges i mindre utsträckning fungerar inte riksintresseinstrumentet och Pungpinans kulturhistoriska värden blir lidande.

Detta resultat blir intressant i belysning av hur riksintresseinstrumentet är tänkt att fungera. I kapitlet Riksintressen enligt miljöbalken konstaterar jag att riksintressen inte är ett direktverkande lagskydd. De ska istället tillgodoses genom att kommunala planeringsunderlag utformas med hänsyn till riksintresset. Ett aktivt förhållningssätt till hur riksintressena ska förvaltas ska finnas med i underlagen. Efter en genomgång av detta material i form av detalj- och översiktsplaner och kulturmiljöprogram kan man dock konstatera att de kulturhistoriska värdena i Riksintresseområdet Pungpinan tillgodosetts sämre i detta material än Tallkrogens värden samtidigt som materialet alltså heller inte verkar användas i den utsträckning som krävs. Den slutliga frågan blir naturligtvis hur vanligt detta är och huruvida de här aspekterna är signifikativa för andra riksintresseområden?

Sammanfattning

Detta är en kandidatuppsats inom ramen för det Bebyggelseantikvariska programmet vid institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet. I uppsatsen undersöks om det riksintresseskydd som finns för egnahemsområdet Pungpinan i Södra Stockholm har gjort någon nytta i bevarandehänseende i relation till områden som inte är riksintresse. Det närliggande, liknande området Tallkrogen har valts som referens.

Det finns 1700 riksintressen för kulturmiljövården i landet, tänkta att återspegla den svenska historiens alla tidsepoker. Riksintressen är skyddade genom Miljöbalken 3 kap 6§ och skall skyddas mot påtaglig skada. Under senare år har riksintresseinstrumentet ifrågasatts och olika problem med dess tillämpning inom den fysiska planeringen har uppmärksamats i olika utredningar. I belysning av den rådande debatten är det därför meningsfullt att utföra konkreta undersökningar av riksintressenas bevarandegrad för att ta reda på i vilken utsträckning riksintresseinstrumentet tillämpats.

Utgångspunkterna för denna undersökning är frågeställningarna om vilka historierepresentationer och kvaliteter som har funnits och eventuellt fortfarande finns i riksintresset Pungpinan samt Tallkrogens egnahemsområden i södra Stockholm. Jag undersöker sedan genom en kulturhistorisk inventering om bevarandegraden skiljer sig åt mellan de båda områdena. Detta fungerar sedan som en bakgrund till vidare frågeställningar om huruvida områdena förvaltningsmässigt hanterats olika inom den fysiska planeringen vilka besvaras genom en granskning av befintliga kulturmiljöunderlag samt en genomgång av ett flertal utvalda bygglovsärenden. Här är tanken att försöka visa i vilken utsträckning riksintresseinstrumentet för fallet Pungpinan spelat någon roll och fungerat som ett konkret planeringsverktyg för bevarande inom den offentliga förvaltningen. Slutligen är resultatet av undersökningen tänkt som ett underlag för en begränsad diskussion om riksintresseinstrumentets tillämpbarhet vilket eventuellt kan tillföra vissa synpunkter i den rådande debatten.

Egnahemsområdena Pungpinan och Tallkrogen är en direkt yttring av det tidiga 1900-talets socialpolitiska strävanden att lösa den kritiska bostadssituationen i Stockholm. Arbetare och mindre bemedlade gavs möjlighet att låna de pengar som krävdes för husens uppförande av staten mot att de själva stod för en tiondel av kostnaden genom att själva uppföra sina hus. För att denna ekonomiska modell skulle fungera krävdes en hög grad av standardisering, prefabricering och planering. Detta har i sin tur gett områdena mycket av sin enhetliga karaktär vilket mycket av områdenas kulturhistoriska värden idag består av.

Områdena skiljer sig åt på en del punkter. Pungpinan är ett mindre område som uppfördes från 1927 och framåt emedan Tallkrogen började uppföras 1933. Detta yttrar sig främst i att områdena har olika hustyper. Områdenas enhetlighet och historiska värden är dock desamma och det är även dessa aspekter som jämförts i studien. De konsekvent genomförda stadsplanerna ritade av Per Hallman i Pungpinan och Albert Liljenberg i Tallkrogen innehöll samma idéer om gemensamma planeringar, sammanhängande grönstrukturer i form av fastigheternas trädgårdar bakom husen samt privata zoner och fasader indragna från gatan. Stadsplanerna gavs intima småskaliga profiler för att lyfta fram de enhetliga husens karaktär.

Inventeringen i uppsatsen visar att de kulturhistoriska värdena i de båda områdena till stora delar är förvanskade då fastigheterna har i övervägande grad byggts ut och förändrats på ett sätt som påverkar deras originalkaraktär. Man kan konstatera att riksintresseområdet inte är mer välbevarat än referensområdet. I den granskning av de kommunala planeringsunderlag som finns att tillgå i form av översikts- och detaljplaner samt kulturmiljöprogram visar sig

det sig också att det underlag som finns för referensområdet Tallkrogen sammantaget ger ett likvärdigt eller bättre skydd för de kulturhistoriska värdena än underlaget för riksintresset Pungpinan vilket är anmärkningsvärt då riksintresseinstrumentet enligt miljöbalken främst är tänkt att verka genom detta underlag.

I uppsatsen granskas bygglovshanteringen för sammanlagt tolv fastigheter sedan 1986 och framåt, sju fastigheter i Pungpinan och fem i Tallkrogen. Undersökningen visar att det är vanligare att bygglovsärenden går på remiss till Stockholms stadsmuseum i Pungpinan än i Tallkrogen. Dock bidrar stadsmuseets yttranden oftast endast till att kompromisser görs mellan bevarande- och exploateringsintressena, där museets föreskrifter främst påverkar material och ytskikt snarare än byggnadsvolymer. Inte heller de i detaljplanerna specificerade byggrätterna är särskilt styrande då de trots sin storlek ofta överskrids efter grannarnas medgivande.

Till sin helhet visar uppsatsen att riksintresseinstrumentet i fallet Pungpinan ger ett bevarandemässigt dåligt skydd för området och att förvaltningen av desamma inte skiljer sig nämnvärt från förvaltningen av Tallkrogen. Kanske kan detta resultat berika den rådande debatten om riksintressen genom frågan om huruvida detta är en vanlig situation även för andra riksintresseområden.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor och litteratur

Ajkay, Anna von, Lindhagen, Suzanne & Mandén-Örn, Kerstin (red.), *Tidernas Stockholm: kulturmiljöer av riksintresse*, Stockholms stadsmuseum, Stockholm, 1990

Blomqvist, Nils Ått göra historien synlig', *Sveriges nationalatlas Kulturminnen och kulturmiljövård* 1. utg. S.146.150, 1994

Edling, Nils, *Det fosterländska hemmet: egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, Carlsson, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1996

Grundberg, Jonas, *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag: en introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*, 1. uppl., Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet, Göteborg, 2000

Johansson, Ingemar, *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria: markpolitik, planering och byggande under sju sekler*, Gidlund i samarbete med Byggforskningsrådet, Stockholm, 1987

Kallstenius, Per, Björk, Cecilia & Reppen, Laila, *Tallkrogen: miljöprogram för Tallkrogens småstugeområde*, Stockholms byggnadsnämnd, Stockholm, 1980

Miljöbalksutbildningen. 1, Grundkursen : Miljöbalksutbildningens kompendium i miljöbalken och dess förordningar, 3. rev. uppl. mars 2000, Miljöbalksutbildningen, Stockholm, 2000

Områdesprogram. Hammarby : Södra Hammarbyhamnen, Hammarbyhöjden, Björkhagen, Enskededalen, Kärrtorp, Bagarmossen, del av Skarpnäcks gård (Pungpinan m m), Stadsbyggnadskontoret, Stockholm, 1997

Områdesprogram. Söderled : Svedmyra, Tallkrogen, Gubbängen, Hökarängen, Sköndal, Stadsbyggnadskontoret, Stockholm, 1997

Riksintressanta miljöer i Sverige., Riksantikvarieämbetet Stockholm 1990

Sjöström, John, 'Typhusen som försvann', *Byggnadskultur.*, 2002:4, s. 12-15, 2002

Stavenow-Hidemark, Elisabet, *Villabebyggelse i Sverige 1900-1925: inflytande från utlandet, idéer, förverkligande*, Diss. Uppsala : Univ., Stockholm, 1971

Söderström, Göran (red.), *Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden*, Stockholmia, Stockholm, 2003

Volny, Olle, *Arkitektur genom eget arbete: organiserat självbyggeri i Stockholm 1927-1976*, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm, 1977

Vägledning för kulturhistorisk bebyggelseinventering., Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1976

Wisth, Britt 'Småstugan - mer än en bostad - ett hem', *Byggnadskultur.*, 1990:1 s. 29-32, 1990

Översiktsplan 1999 Stockholm, Strategiska avd., Stadsbyggnadskontoret, Stockholm, 2000

Otryckta källor

Rapporter

Cronqvist, Johanna *Kulturmiljövårdens riksintressen framväxt, missväxt – färdigväxt?*
Göteborgs Universitet institutionen för kulturvård 2007

Lerman Peggy *Riksintresse för kulturmiljö –underlag för Riksantikvarieämbetet (2008)*

Kulturminnesvårdens riksintressen, underlagsmaterial U nr 22 Kulturmiljöenheten
Länsstyrelsen i Stockholms län okt 1997

Åtterrapporering om tillämpningen av miljöbalkens bestämmelser för områden av riksintresse. Boverket (2009)

Stadsbyggnadsexpeditionens arkiv, Stockholm:

Dokument: Fliten 17 2008-16658-571
Mikrokort: Fliten 18 87-243-40 1-3
Mikrokort: Ordningen 3 1988-811-40
Mikrokort: Ordningen 3
Mikrokort Vänskapen 14
Mikrokort: Vänskapen 14 1998-00577
Mikrokort: Ärligheten 3 88-570-40
Mikrokort: Ärligheten 3 1997-184-40
Mikrokort: Ärligheten 3 1992-1274-40
Mikrokort: Troheten 3 2002-03308-571
Dokument: Fliten 11 2005-01260-571
Mikrokort: Tyngdlyftaren 15 88-539-40
Mikrokort. Häcklöparen 20 90-462-40
Dokument: Häcklöparen 20 2005- 00650-577
Mikrokort: Femkamparen 10 451-Brd/54
Mikrokort: Femkamparen 10 1994-862-40
Mikrokort: Funktionären 12 89-824-40
Dokument: 2001-08919-577
Dokument: 2007-07466-576
Dokument: 2000-0067-571

Stockholms stadsmuseums arkiv (faktarummet)

Byggnadsinventering av Pungpinan Stockholms stadsmuseum 1999

Internet:

Råberg, Marianne, 'Område av riksintresse för kulturminnesvården i Stockholm - vad är det?', *Stadsvandringar.*, 1989, s. 9-116: ill.,
<http://www.stockholmskallan.se/index.php?sokning=1&action=visaPost&countPlace=0&mediaId=9817> avläst: 2009-05-21

Miljöbalk (SFS 1998:808)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.HTM>
avläst: 2009-05-21

Plan- och bygglag (SFS 1987:10)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870010.HTM>
avläst 2009-05-21

Pungpinans krog och torp, Skarpnäcks trädgårdsstadsförening 2001

<http://www.skarpnack.org/history/OmPungpinetorpet.asp>.

Avläst: 06-05-09

Miljöprocessutredningen, Statens offentliga utredningar.

www.sou.gov.se/utredningar/departementsordning/miljo/2007.htm

avläst: 22-04-09

Förslag till stadsplan för del av Skarpnäck, Brännkyrka församling i Stockholm P1.424. Stadsplanenämnden 1926. Särskilda bestämmelser i avseende å sättet för byggkvarters användande inom del av Skarpnäck i Brännkyrka församling. (Pungpinans detaljplan)

<http://planer.sbk.stockholm.se/SBKPlanTemplates/SBKVPlanPropertyView.aspx?id=8&fnr=10107384&propertyname=Pungpinan+1>

avläst: 2009-04-29

Förslag till ändring av Stadsplan för delar av stadsdelarna Tallkrogen och Gubbängen i Stockholm P1.2925 Del 1, Förslag till stadsplanebestämmelser, förslag till stadsplanebeskrivning. (Tallkrogens detaljplan)

<http://planer.sbk.stockholm.se/SBKPlanTemplates/SBKVPlanPropertyView.aspx?id=8&fnr=10079817&propertyname=Femkamparen+1>

avläst 2009-05-05

Samtal, Intervjuer, Seminarier

Bengt OH Johansson, Fd Riksantikvarieämbetet 2009 04 05

Britta Roos, Länsstyrelsen 2009 04 08

Riksintressen i planering och byggande. Seminariedag, Göteborgs Stadsmuseum 2009 04 15

Figur- och bildförteckning

Bild 1-3: Stockholms stadsmuseum (1999) Volny, Olle Arkitektur genom eget arbete(1977).

Bild 4-8: Olle Arkitektur genom eget arbete (1977).

Bild 9-10: www.eniro.se

Bild 11-28: tagna av författaren 2009-04-02

Bild 29-30: www.eniro.se

Bild 31-43: tagna av författaren 2009-04-02

